

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Ainiaus Pikūno,
V kurso, privatinės teisės:
civilinių ginčų šakos studento

Magistro darbas

**Bylinėjimosi išlaidų ribojimo civiliniame procese problematika
Problematics of Limiting Litigation Costs in Civil Procedure**

Vadovas: prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius
Recenzentė: doc. dr. Vigita Vėbraitė

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe bus nagrinėjama su bylinėjimosi išlaidų ribojimu civiliniame procese susijusi problematika: apibrėžiama bylinėjimosi išlaidų ir vienai iš jos rūšių – išlaidų advokato ir advokato padėjėjo pagalbai Lietuvos teisėje ir užsienio valstybių teisėje atlyginimui įtvirtinti ribojimai, taip pat aptariami šių ribojimų nustatymo tikslai. Taip pat bylinėjimosi išlaidų ribojimas magistro darbe analizuojamas visiško nuostolių atlyginimo, teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir kitų teisės principų kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: bylinėjimosi išlaidos, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, atstovavimo išlaidos.

This Master's thesis will deal with the issues related to the limitation of litigation costs in civil proceedings: it will define the limitation of litigation costs and the limitation of one of the types of litigation costs, i.e., the limitation of the costs for the assistance of an advocate and an advocate's assistant in Lithuanian law and in the law of foreign countries, as well as the purposes of the determination of these limits. The limitation of litigation costs is also analysed in the context of full compensation of damages, the right to a fair trial and other legal principles.

Key words: litigation costs, right to a fair trial, representation costs.

TURINYS

ĮVADAS	2
1. Bylinėjimosi išlaidų samprata.....	6
1.1. Būsimų bylinėjimosi išlaidų priteisimas	9
1.2. Teismas kaip bylinėjimosi išlaidas patiriantis subjektas	11
1.3. Bylinėjimosi išlaidų paskirstytinumas (atlygintinumas).....	15
1.4. Bylinėjimosi išlaidų įtvirtinimas procesiniame įstatyme	18
1.5. Bylinėjimosi išlaidų apibrėžimo apibendrinimas.....	20
2. Bylinėjimosi išlaidų rūšys.....	22
2.1. Žyminis mokestis	23
2.2. Išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu	27
2.2.1. Išlaidos, reglamentuojamos poįstatyminiais teisės aktais	28
2.2.2. Kitos būtinos ir pagrįstos išlaidos	29
3. Bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijos	34
4. Atstovavimo išlaidų ribojimo institutas, jo raida Lietuvos teisės sistemoje ir teisinė problematika	38
4.1. Atstovavimo išlaidų ribojimai ir jų tikslai	38
4.2. Atstovavimo išlaidų ribojimai įvairiose teisės sistemose	40
4.3. Atstovavimo išlaidų ribojimo modelis Lietuvos teisės sistemoje.....	41
4.3.1. Finansinio pobūdžio ribojimai	42
4.3.2. Ribojimai, susiję su atstovaujančio subjekto statusu	46
4.3.3. Ribojimas pateikti bylinėjimosi išlaidas pagrindžiančius įrodymus pasibaigus civilinės bylos nagrinėjimo iš esmės stadijai	48
IŠVADOS	51
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	53
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61

IVADAS

Iš esmės nė vienas civilinis procesas neapsieina be tam tikrų su bylinėjimusi susijusių išlaidų (žyminio mokesčio, sumos, išmokamos liudytojams, ekspertams, vertėjams, vietos apžiūros išlaidos, procesinių dokumentų įteikimo išlaidos, teismo sprendimo vykdymo išlaidos, kuratoriaus darbo išlaidos, išlaidos už advokato ir advokato padėjėjo pagalbą, laikinųjų apsaugos priemonių taikymo išlaidos, faktinių aplinkybių konstatavimo išlaidos *etc.*). Teismai, nagrinėdami bylas, beveik kiekvienu atveju turi išspręsti ir bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimą.

Nepaisant itin intensyvaus teisės nuostatų, susijusių su bylinėjimosi išlaidų paskirstymu, taikymo teismų procesiniuose sprendimuose, skirstant bylinėjimosi išlaidas vis dar kyla probleminių aspektų. Nors dažnu atveju didžiausią kiekį bylinėjimosi išlaidų sudarančios jų dalies – atlyginimo už advokato ir advokato padėjėjo teisinę pagalbą – ribojimai (tiek kriterijai, tiek konkreti maksimalaus dydžio apskaičiavimo metodika) yra įtvirtinti pozityviojoje teisėje įstatymų ir įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų lygmeniu, tai išlieka vienu iš esminių probleminių aspektų, susijusių su bylinėjimosi išlaidų atlyginimu. Tai patvirtina, be kita ko, teisininkų bendruomenėje šiuo klausimu vykstanti diskusija (šiuo klausimu, pavyzdžiui, buvo diskutuojama Lietuvos Respublikos Seime 2023 m. lapkričio 8 d. vykusio teisės forumo metu (Murauskas, 2023a)). Be to, problematišku laikytinas ir kitas su atstovavimo išlaidų¹ atlyginimu susijęs kitas ribojimas – teisinės paslaugos, teikiamos ne advokatų ir advokatų padėjėjų, nelaikomos būtinomis ir pagrįstomis, todėl nėra atlygintinos.

Šio **darbo objektas** – su bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ribojimais susijusi teisinė problematika. Tam tikrų bylinėjimosi išlaidų ribojimų galima įžvelgti įvairiose bylinėjimosi išlaidų rūšyse (pavyzdžiui, yra nustatytas maksimalus mokėtino žyminio mokesčio dydis – 15 000 eurų, taikant indeksaciją šio magistro darbo pateikimo dienai – 22 200 eurų), vis dėlto, išsamiausias teisinis reglamentavimas yra įtvirtintas bei opiausia teisinė problematika kyla dėl atstovavimo išlaidų ribojimų. Atsižvelgus į tai, šiame magistro darbo esminis dėmesys sutelkiamas į būtent šios rūšies bylinėjimosi išlaidų ribojimo probleminius aspektus, taip pat aptariant apskritai bylinėjimosi išlaidų sampratą, jų atlyginimo ribojimų tikslus ir funkcijas. Dėl ribotos magistro darbo apimties nepaliestu liks bylinėjimosi išlaidų vykdymo procese atlyginimo klausimas.

¹ Šiame magistro darbe sąvokos „atstovavimo išlaidos“ ir „teisinės pagalbos išlaidos“ vartojamos kaip sinonimai.

Nagrinėjamos temos aktualumas pasireiškia keliais aspektais. *Pirma*, kaip minėta, bylinėjimosi išlaidų patyrimas yra neišvengiamas iš esmės beveik kiekviename civiliniame procese, taip pat absoliučioje daugumoje teismų nagrinėjamų civilinių bylų kyla klausimas dėl procese patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo. Todėl su bylinėjimosi išlaidų atlyginimu (paskirstymu) susijusių teisės nuostatų taikymas teismų sprendimuose yra itin intensyvus. Tai patvirtina poreikį atlikti išsamesnę šio klausimo analizę. *Antra*, kaip jau minėta, dėl su bylinėjimosi išlaidų atlyginimu vyksta diskusija teisininkų bendruomenėje. Tai suponuoja, jog nepaisant intensyvaus bylinėjimosi išlaidų atlyginimą reglamentuojančių teisės nuostatų taikymo teismų praktikoje, šių nuostatų aiškinimas ir taikymas vis dar kelia klausimų teisės profesionalų tarpe. *Trečia*, Europos Žmogaus Teisių Teismas yra išsprendęs ir šiuo sprendžia nemažą skaičių bylų, susijusių su apskritai bylinėjimosi išlaidų paskirstymu Lietuvoje (neišskiriant civilinio proceso ginčų) (Murauskas, 2023b). Nors ne visi šie ginčai yra susiję su civiliniu procesu, tai neabejotinai patvirtina Lietuvos teisės sistemoje esant problemų, susijusių bylinėjimosi išlaidų atlyginimu (paskirstymu). Be to, šiuo metu Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjama byla *Filimavičienė prieš Lietuvą*, kurioje peticija grindžiama Europos žmogaus teisių ir visuotinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimu, šį pažeidimą siejant su ribojimu priteisti bylinėjimosi išlaidas, kurias patvirtinantys dokumentai pateikiami po bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2021).

Darbo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis šio magistro darbo tikslas yra atskleisti su Lietuvos teisėje įtvirtintais ribojamais susijusius probleminius aspektus. Minėtam tikslui pasiekti, išsikelti šie uždaviniai:

- 1) Atliekant bylinėjimosi išlaidų atlyginimo instituto tikslų ir raidos analizę, išskirti bylinėjimosi išlaidoms būdingus požymius, suformuluoti bylinėjimosi išlaidų apibrėžimą ir atskleisti šiuo institutu siekiamus tikslus;
- 2) Išanalizuoti bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijas ir jų įtaką šiuo metu Lietuvoje galiojančiam teisiniam reglamentavimui;
- 3) Atskleisti Lietuvoje pasirinktą atstovavimo išlaidų ribojimo modelį, jo tikslus ir funkcijas;
- 4) Ištirti Lietuvoje taikomos atstovavimo išlaidų atlyginimo ribojimo sistemos pagrįstumą.

Tyrimo metodai. Magistro darbe naudojami šie metodai:

- 1) Lyginamasis – naudojamas vertinant užsienio valstybėse taikomas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo taisykles, ribojimus ir principus, gretinant juos su Lietuvoje taikomu modeliu.
- 2) Istorinis – naudojamas atskleisti bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ribojimų istorinę raidą Lietuvos teisės sistemoje.
- 3) Sisteminis – naudojamas atskleisti šiame magistro darbe analizuojamų teisės aktų nuostatų ir kitų teisės šaltinių visumą.
- 4) Lingvistinis – naudojamas šiame magistro darbe nagrinėjamų teisės aktų nuostatų aiškinimui.
- 5) Loginis – taikomas atskleisti teisės doktrinoje, teismų praktikoje ir teisės aktų nuostatose nurodytų pozicijų esmę, formuluoti magistro darbo autoriaus išvadas aukščiau minėtų šaltinių pagrindu.
- 6) Dokumentų analizės – naudojamas teisės doktrinos, teismų praktikos, teisės aktų nuostatų ir kitų teisės šaltinių analizei.

Darbo originalumas. Su bylinėjimosi išlaidų paskirstymu susiję klausimai Lietuvos teisės doktrinoje buvo nagrinėti gana plačiai. Bene išsamiausią tyrimą atliko prof. dr. Rimantas Simaitis, šia tema parengęs daktaro disertaciją ir jos pagrindą – monografiją „Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese“ (Simaitis, 2007). Šis mokslininkas taip pat yra parengęs keletą straipsnių bylinėjimosi išlaidų atlyginimo tematika („Bylinėjimosi išlaidų paskirstymas apeliacijos, kasacijos ir proceso atnaujinimo stadijose ir kai taisyklė „pralaimėjęs moka“ netinka“ (Simaitis, 2003a); „Bylinėjimosi išlaidos: Civilinio proceso kodekso spragų pildymo problematika“ (Simaitis, 2004); „Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas įsigaliojus naujiesiems Civiliniam ir Civilinio proceso kodeksams“ (Simaitis, 2003b); kt.). Kadangi bylinėjimosi išlaidų atlyginimas (paskirstymas) yra iš esmės kiekvieno teisme sprendžiamo civilinio ginčo atributas, šia tema taip pat gana išsamiai pasisakoma visai civilinio proceso teisei skirtuose leidiniuose (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaro I dalyje (Valančius *et al.*, 2004); vadovėlio „Civilinio proceso teisė“ I tome (Laužikas *et al.*, 2003), vadovėlyje „Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis“ (Mikelėnas *et al.*, 2020); kt.). Apie bylinėjimosi išlaidų problematiką pasisakyta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės 2023 m. parengtoje teismų praktikos apžvalgoje „Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese“ (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2024). Vis dėlto, konkretus bylinėjimosi išlaidų ribojimo klausimas tiek plačiai teisės doktrinoje nenagrinėtas. Konkrečiai šiam klausimui (bylinėjimosi išlaidų ribojimui ir jo aspektams) buvo dedikuota keletas magistro darbų (Jolita Gailiūtė 2016 m. nagrinėjo

atstovavimo išlaidų atlyginimo ribojimą asmens galimybės pasirinkti paslaugų teikėją ir atgauti patirtas išlaidas teisminiame procese kontekste (Gailiūtė, 2016); Aušra Ramaškaitė 2014 m. analizavo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo ir atlyginimo taisykles (Ramaškaitė, 2014); apie su bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ribojimais susijusią problematiką kalbėta ir dar keliuose magistro darbuose), tačiau išsamesni moksliniai tyrimai, magistro darbo autoriaus žiniomis, atlikti nebuvo.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame magistro darbe remiamasi aukščiau minėtais prof. dr. Rimanto Simaičio atliktais tyrimais, kitais Lietuvos teisės mokslininkų darbais, taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Nagrinėjant kitoms teisės sistemos būdingus modelius ir bylinėjimosi išlaidų ribojimais remiamasi užsienio valstybių teisės aktais (Vokietijos Federacinės Respublikos advokatų atlyginimo įstatymu, Latvijos Respublikos civilinio proceso įstatymu), taip pat užsienio teisės mokslininkų darbais – daugiausia Mathias Reimann sudaryta monografija „Išlaidos ir jų paskirstymas civiliniame procese“ (Reimann *et al.*, 2012) bei Christopher Hodges ir kitų atliktu tyrimu „Civilinio bylinėjimosi išlaidos ir finansavimas: lyginamoji studija“ (Hodges *et al.*, 2009).

1. BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ SAMPRATA

Šioje magistro darbo dalyje bus analizuojami Lietuvos teisės doktrinoje nurodomi bylinėjimosi išlaidų institutui būdingi požymiai, pasisakoma dėl jų pagrįstumo. Taip pat bylinėjimosi išlaidų institutui būdingų požymių aspektu bus įvertinti Lietuvos teisės moksle sutinkami bylinėjimosi išlaidų instituto apibrėžimai bei suformuluota bylinėjimosi išlaidų sąvoka.

Lietuvos teisės aktai tikslios bylinėjimosi išlaidų definicijos nepateikia. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 79 straipsnio 1 dalyje bylinėjimosi išlaidos apibrėžiamos tik išvardinant jas sudarančias aptariamų išlaidų kategorijas, t. y. nurodant, kad bylinėjimosi išlaidas sudaro (i) žyminis mokestis ir (ii) išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 str. 1 d. pateikiamas pavyzdinis šios kategorijos bylinėjimosi išlaidų sąrašas) (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Aptariama formuluotė iš esmės identiška naudotai 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekso 101 straipsnyje – teismo išlaidas sudaro valstybinis mokestis ir išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas, 1964). Naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse buvo tik patikslinta ši institutą apibūdinanti sąvoka – vietoje „teismo išlaidos“ pasirinkta vartoti „bylinėjimosi išlaidos“ („valstybinis mokestis“ buvo pakeistas į „žyminį mokestį“ 1994 m.) (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Aptariamo instituto pavadinimo pakeitimas didelės reikšmės jo aiškinimui neturėjo² (Simaitis, 2007).

Nors pozityvioji teisė nepateikia aiškios bylinėjimosi išlaidų definicijos, įvairūs šios sąvokos apibrėžties variantai randami Lietuvos ir užsienio teisės doktrinoje.

2003 m. išleistame vadovėlyje „Civilinio proceso teisė“ nurodoma, kad bylinėjimosi išlaidomis laikomi pinigai, kuriuos turi sumokėti šalys ir tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, pareiškėjai, kreditoriai, skolininkai už teismo atliekamus tam tikrus veiksmus, ir jų turėtos piniginės išlaidos, susijusios su bylos

² Prof. dr. Rimantas Simaitis nurodo, jog sąvoka „bylinėjimosi išlaidos“ naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse pasirinkta atsižvelgiant į tai, jog iki šio teisės akto priėmimo nacionalinėje teisės doktrinoje teismo išlaidų sąvoka jau kuris laikas buvo siejama visų pirma su bylos šalių ir trečiųjų asmenų patiriamomis išlaidomis teismo procese, todėl sąvoka „teismo išlaidos“ laikytina mažiau semantiškai tikslia už pasirinktą naująjį variantą – sąvoką „bylinėjimosi išlaidos“; šio instituto aiškinimas teisės doktrinoje po jo pavadinimo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse pakeitimo iš esmės nepasikeitė (Simaitis, 2007).

nagrinėjimu teisme (Laužikas *et al.*, 2003). Vadovėlio „Civilinio proceso teisė“ autorių kolektyvas išskiria šiuos esminius bylinėjimosi išlaidų instituto bruožus: (i) bylinėjimosi išlaidos visada išreiškiamos pinigais; (ii) šias išlaidas sumoka asmenys, materialiai teisiškai suinteresuoti bylos baigtimi; (iii) bylinėjimosi išlaidomis padengiamos procesinių veiksmų atlikimo išlaidos; (iv) bylinėjimosi išlaidos tiesiogiai susijusios su nagrinėjama byla; (v) į bylinėjimosi išlaidas įeina ir valstybės išlaidos, kuriomis padengiamos kai kurios teismo nagrinėjimo išlaidos, nes valstybė tam tikrais atvejais prisiima šias išlaidas apmokėti (Laužikas *et al.*, 2003). Šis apibrėžimas yra pakankamai nusistovėjęs Lietuvos teisės doktrinoje, pavyzdžiui, jį cituoja Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaro autoriai (Valančius *et al.*, 2004), taip pat su nežymiomis korekcijomis jis yra naudotas ir teismų praktikoje³ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Nepaisant aukščiau nurodytos bylinėjimosi išlaidų definicijos nusistovėjimo Lietuvos teisės doktrinoje, šis apibrėžimas yra sulaukęs ir kritikos – prof. dr. Rimantas Simaitis savo monografijoje „Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese“ pastebi, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Lietuvos civilinio proceso teisės teoretikų pateiktuose bylinėjimosi (teismo) išlaidų apibrėžimuose galima įžvelgti nemažai netikslumų ir neatitikimų (Simaitis, 2007).

Prof. dr. Rimantas Simaitis Lietuvos doktrinoje įprastą bylinėjimosi išlaidų apibrėžimą kritikavo šiais esminiais aspektais: (i) bylinėjimosi išlaidomis apibūdinamos tik pozityviosios išlaidos; (ii) bylinėjimosi išlaidos apibūdinamos kaip pinigai, t. y. apribojama teisė bylinėjimosi išlaidomis tam tikrais atvejais pripažinti nepiniginio pobūdžio įdėjimus (pavyzdžiui, daiktinių įrodymų įsigijimo vertė, advokatų paslaugų apmokėjimas perleidžiant turtinę teisę, nesusijusią su byla, arba vertingą daiktą); (iii) kai kurie autoriai bylinėjimosi išlaidas sieja tik su specialiųjų subjektų⁴ patirtomis išlaidomis, nors bylinėjimosi išlaidos derėtų laikyti ir teismo (valstybės išlaidas); (iv) pagal paskirtį bylinėjimosi išlaidos turėtų būti apibūdinamos kaip išlaidos, mokamos už teismo darbą, procesinius veiksmus ir paslaugas, susijusias su bylos nagrinėjimu; (v) bylinėjimosi išlaidomis laikytinos tik tos išlaidos, kurios nurodytos įstatyme; (vi) bylinėjimosi išlaidomis gali būti laikomos tiek faktinės, tiek būsimos išlaidos, todėl jų siejimas

³ Kasacinis teismas aptariamoje civilinėje byloje nurodė, kad bylinėjimosi išlaidos yra pinigai, kuriuos turi sumokėti bylos šalys už teismo atliekamus tam tikrus procesinius veiksmus bei bylos šalių turėtos išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu; kitaip tariant, bylinėjimosi išlaidos yra pinigai, kuriuos valstybei ar viena kitai sumoka byloje dalyvavusios šalys ir kurios yra tiesiogiai susijusios nagrinėjama byla (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

⁴ Šalys (pareiškėjai, kreditoriai, skolininkai), ir tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus.

išskirtinai su faktiniu išlaidų patyrimu yra nepagrįstas; (vii) viena iš pagrindinių bylinėjimosi išlaidų išskyrimo iš kitų išlaidų priežasčių – siekis identifikuoti paskirstytinas (atlygintinas) išlaidas (Simaitis, 2007).

Atlikęs išsamią analizę prof. dr. Rimantas Simaitis išskyrė šiuos esminius ir bendruosius bylinėjimosi išlaidų požymius: (i) pozityvusis pobūdis; (ii) pinigai; (iii) faktinės ar realios būsimosios; (iv) susijusios su konkrečia civiline byla; (v) subjektų – byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo (valstybės); (vi) nurodytos įstatyme; (vii) paskirstytinos (atlygintinos) (Simaitis, 2007).

Aukščiau nurodytų išskirtų bylinėjimosi išlaidų požymių pagrindu prof. dr. Rimantas Simaitis suformulavo tokį bylinėjimosi išlaidų apibrėžimą: bylinėjimosi išlaidos – tai įstatyme nustatytų rūšių byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo (valstybės) pozityviosios faktinės ar realios būsimos paprastai piniginės proceso išlaidos, kurios yra susijusios su konkrečios civilinės bylos nagrinėjimu ir teismo gali būti paskirstomos (Simaitis, 2007).

Palyginus aukščiau pateiktus du bylinėjimosi išlaidų apibrėžimus, sutinkamus Lietuvos teisės doktrinoje, vadovėlio „Civilinio proceso teisė“ autorių kolektyvo suformuluota bylinėjimosi išlaidų definicija nuo prof. dr. Rimanto Simaičio suformuluotos definicijos skiriasi tuo, kad, pastaroji sąvoka apima kur kas daugiau bylinėjimosi išlaidoms būdingų požymių – prie bylinėjimosi išlaidų priskirtos ne tik realios, bet ir būsimos bylinėjimosi išlaidos; prie bylinėjimosi išlaidas galinčių patirti subjektų priskirti ne tik bylos baigtimi suinteresuoti asmenys, bet ir teismas; išskirti dar du esminiai bylinėjimosi išlaidų požymiai – jų paskirstytinumas ir buvimas numatytais įstatyme; bylinėjimosi išlaidos apibrėžtos kaip nebūtinai piniginės.

Šio darbo autoriaus įsitikinimu, prof. dr. Rimanto Simaičio pateikta definicija yra kur kas tikslesnė už kitą aukščiau nurodytą apibrėžimą. Kadangi kiti požymiai Lietuvos teisės doktrinoje yra pakankamai nusistovėję ir išsamiai pagrįsti, toliau išsamiai bus analizuojami prof. dr. Rimanto Simaičio išskirti papildomi bylinėjimosi išlaidų požymiai.

1.1. Būsimų bylinėjimosi išlaidų priteisimas

Pirmiausia pasisakytina dėl būsimų bylinėjimosi išlaidų įtraukimo į bylinėjimosi išlaidų sąvokos apibrėžtį. Kaip minėta, teisės doktrinoje sutinkama nuomonė, kad bylinėjimosi išlaidos yra tik faktinės išlaidos (kitais sakant, jau patirtos išlaidos).

Pasak prof. dr. Rimanto Simaičio, polinkis bylinėjimosi išlaidomis laikyti tik faktines išlaidas sietinas su 2002 metų teismų praktikos biuletenyje paskelbta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartimi civilinėje byloje AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas, kurioje kategoriškai nurodyta, kad teismo išlaidos – tai tik faktinės išlaidos (Simaitis, 2007). Visgi, akcentuotina, jog aptariamoje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas analizavo atitinkamos redakcijos 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekso nuostatų, susijusių su bylinėjimosi išlaidų (tuo metu – teismo išlaidų) atlyginimu, taikymo problematiką.

Tiek 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekso, tiek 2002 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso tekste vienareikšmiško atsakymo į tai, ar gali būti atlyginamos būsimos bylinėjimosi išlaidos, nėra (Simaitis, 2002). Į šį doktrinoje diskutuotą klausimą vėliau atsakė teismų praktika, kurioje teisė į būsimų bylinėjimosi išlaidų priteisimą buvo pripažinta.

Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas 2022 m. spalio 11 d. sprendime nurodė, kad gali būti priteisiamos ir dar nepatirtos išlaidos už advokato pagalbą, jeigu pateikimai įrodymai, kad jas priteisti prašanti šalis turi teisinį įsipareigojimą nustatyto dydžio išlaidas sumokėti ateityje pagal susitarimą su advokatu (nagrinėtu atveju tinkamu įrodymu buvo pripažinta advokato klientui išrašyta išankstinė PVM sąskaita faktūra) (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 11 d. sprendimas civilinėje byloje).

Būsimų bylinėjimosi išlaidų priteisimo galimybė gali būti reikšminga teisės į teisingą bylos nagrinėjimą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str.) aspektu. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į kliento finansinę padėtį, tarp kliento ir advokato gali būti sudaromas susitarimas dėl bylinėjimosi išlaidų apmokėjimo dalimis ir / ar sėkmės mokesčio taikymo.

Akcentuotina, kad po 1999 m. lapkričio 23 d. pakeitimo 1998 m. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 44 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta nuostata, leidžianti

susitarti, kad užmokesčio dydis priklausytų nuo bylos baigties civilinėse bylose dėl atlyginimo žalos, padarytos fiziniam asmeniui kūno sužalojimo ar sveikatos netekimo atvejais (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 1998). Aptariamo pakeitimo *trauvax preparatoires* buvo akcentuojama, jog juo siekiama, kad nepasiturintys asmenys, kuriems padaryta žala, turėtų realią galimybę apginti savo teises, gauti atlyginimą už padarytą jiems žalą (Grigienė, Čerka, 2012).

Taigi, teisinis reguliavimas, leidžiantis susitarti su advokatu dėl sėkmės mokesčio taikymo (advokato honoraro priklausymo nuo bylos, kurioje jis atstovauja klientą, baigties), Lietuvoje buvo įtvirtintas siekiant atliepti asmenų, siekiančių ginti savo pažeidžiamas teises dėl kūno sužalojimo ar turto netekimo, tačiau neturinčių pakankamų resursų samdyti kvalifikuotą teisinę pagalbą, interesus.

Vėliau šis teisinis reglamentavimas liberalizuotas – šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 50 straipsnio 2 dalimi dėl sėkmės mokesčio leidžiama susitarti visų kategorijų civilinėse bylose, taip pat reiškiant ieškinį baudžiamojoje bylose, jeigu tai neprieštaruja advokatų veiklos principams (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004).

Nepaisant aptariamo reglamentavimo pasikeitimo, teisės doktrinoje galimybė susitarti dėl sėkmės mokesčio vis dar siejama su socialiniu aspektu – nurodoma, kad vienas iš pagrindinių argumentų už advokato sėkmės mokesť yra galimybė nepasiturintiems asmenis sudaryti sąlygas kreiptis į norimą advokatą bei sumokėti jam atlyginimą tik sėkmės atveju, be to, ši galimybė siejama ir su aukščiau nurodyto Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinto principo įgyvendinimu (Grigienė, Čerka, 2012).

Vertintina, kad nesant galimybės priteisti būsimas bylinėjimosi išlaidas, atitinkančias kitus bylinėjimosi išlaidų kriterijus (įstatyme nustatytos rūšies išlaidos, patiriamos bylos baigtimi suinteresuoto asmens, kurios yra susijusios su nagrinėjama civiline byla ir gali būti paskirstytos), būtų iš esmės suvaržytos asmenų (be kita ko, ir asmenų, kurie neturi finansinių resursų savo pažeistoms teisėms ginti) teisės ginti savo teises ir teisėtus interesus bei susitarti su advokatu dėl atstovavimo sąlygų (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004).

Būsimų atstovavimo išlaidų atlyginimo būtinybę tais atvejais, kai susitariama dėl sėkmės mokesčio (advokato honoraro priklausymo nuo civilinės bylos baigties; šiuo metu galiojančios Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 50 str. 2 d.; Lietuvos Respublikos

advokatūros įstatymas, 2004), savo straipsnyje „Išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo problemos“ pabrėžė ir prof. dr. Rimantas Simaitis, nurodydamas, kad ribojimas prašyti atlyginti būsimas išlaidas nepagrįstai varžytų fizinių asmenų teises bylose dėl kūno sužalojimo ir sveikatos netekimo, kuriose, siekdamas užtikrinti neturtingų asmenų galimybę samdyti kvalifikuotą teisininką, įstatymų leidėjas įteisino sąlyginius, priklausomus nuo bylos baigties susitarimus dėl advokato užmokesčio (Simaitis, 2002).

Aukščiau atlikta analizė patvirtina, jog ribojimas priteisti būsimas bylinėjimosi išlaidas nepagrįstai varžytų asmenų teisės į teisingą bylos nagrinėjimą įgyvendinimą. Atitinkamai, būsimų išlaidų įtraukimas į bylinėjimosi išlaidų sąvoką laikytinas tikslingu.

1.2. Teismas kaip bylinėjimosi išlaidas patiriantis subjektas

Kaip minėta aukščiau, bylinėjimosi išlaidas galinčiu patirti subjektu doktrinoje išskiriami specialieji subjektai – šalys ir tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, pareiškėjai, kreditoriai, skolininkai (kitais atvejais, bylos baigimi suinteresuoti asmenys), kai kuriais atvejais doktrinoje prie pirmiau minėtų subjektų taip pat nurodomas ir teismas (valstybė). Kadangi dėl specialiųjų subjektų buvimo bylinėjimosi išlaidas patiriančiais asmenimis doktrinoje ginčo nėra, toliau šiame darbe bus analizuojamas teismo (valstybės) priskyrimo bylinėjimosi išlaidas patiriantiems subjektams pagrįstumas.

Iki dabartinio Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso įsigaliojimo Lietuvos teisės sistemoje vartota „teismo išlaidų“ sąvoka (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas, 1964). Ši sąvoka „paveldėta“ dar iš Rusijos imperijos teisės doktrinos (Simaitis, 2007).

Lingvistinė teismo išlaidų sąvokos reikšmė suponuoja būtent teismo, kaip institucijos, patiriamas išlaidas. Didžioji dalis teisės mokslininkų teismo išlaidų sąvoką siejo būtent su valstybės funkcija vykdyti teisingumą ir su tuo susijusiomis išlaidomis, kita dalis, nepaisant sąvokos lingvistinės reikšmės, bylinėjimosi išlaidas siejo su bylos baigimi suinteresuotų asmenų patiriamomis išlaidomis. Sovietinės Lietuvos teisės doktrinoje vyravo pastaroji nuomonė (Simaitis, 2007).

Šio darbo autoriaus įsitikinimu, požiūris, kad bylinėjimosi išlaidos visų pirma sietinos su valstybės išlaidomis teisingumo sistemos išlaikymui neatitinka šiuo metu Lietuvos teisėje įtvirtinto teisinio reguliavimo ir faktinės situacijos.

Pirmiausia akcentuotina tai, jog šiuolaikiniame civiliniame procese didžiąją dalį bylinėjimosi išlaidų sudaro teisinės pagalbos (atstovavimo) išlaidos (Hodges *et al.*, 2009). Kitaip tariant, didžiąją dalį bylinėjimosi išlaidų patiria pačios bylos šalys, mokėdamos tretiesiems asmenims – įgaliotiems atstovams.

Įgaliotais šalių atstovais civilinėse bylose, teikiančiais teisinės paslaugas, paprastai būna advokatai ir advokatų padėjėjai. Nors Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 56 straipsnyje numatytas platesnis subjektų, galinčių atstovauti fiziniams asmenims ir juridiniams asmenims teisme, sąrašas, išlaidos, susijusios su kitų Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 56 straipsnyje subjektų (ne advokatų ir advokatų padėjėjų) atstovavimu civilinėje byloje, pagal to paties įstatymo 88 straipsnio 3 dalį negali būti atlyginamos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Taigi, bylinėjimosi išlaidų (siaurąja prasme, į šios sąvokos apimtį įtraukiant tik tas išlaidas, kurios pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuostatas gali būti atlyginamos / paskirstomos) aspektu yra aktualios tik teisinės pagalbos išlaidos, patirtos tais atvejais, kai civilinės bylos šalims ir kitiems subjektams, turintiems suinteresuotumą civilinės bylos baigtimi, atstovauja įgaliota atstovai advokatai ir advokatų padėjėjai.

Akcentuotina, jog pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 5 straipsnio 1 punktą advokato veiklos laisvė ir nepriklausomumas yra vienas iš pagrindinių advokatų veiklos principų (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004). Teisės doktrinoje akcentuojama, jog advokato veiklos laisvė ir nepriklausomumas reiškia, kad advokatas, atlikdamas profesines pareigas, gali ir turi veikti visiškai laisvai, paisydamas tik įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytų apribojimų (Gumbis, Kūris, 2011). Pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 48 straipsnio 1 dalį klientas su advokatu, advokatais ar advokatų profesine bendrija dėl teisinių paslaugų susitaria pasirašydami sutartį; pagal to paties įstatymo 50 straipsnio 1 dalį advokatui už pagal sutartį teikiamas teisinės paslaugas klientai moka šalių sutartą užmokestį (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004).

Atsižvelgus į nurodytus advokato veiklos principus bei kliento ir advokato tarpusavio santykių teisinį reglamentavimą, darytina išvada, jog advokatai ir advokatų padėjėjai yra savarankiški subjektai, veikiantys susitarimų su klientais pagrindu (išskyrus teisės aktuose numatytus atvejus, kai teiktina valstybės garantuojama teisinė pagalba). Atitinkamai, su advokatų ir advokatų padėjėjų teikiamomis teisinėmis paslaugomis susijusios išlaidos, kurios, kaip minėta, įprastai sudaro didžiausią bylinėjimosi išlaidų dalį,

laikytinos bylos šalių ir kitų bylos baigimi suinteresuotų asmenų patiriamomis išlaidomis (tiek ekonominiu, tiek teisinio reglamentavimo aspektu), tiesiogiai nesusijusiomis su valstybės vykdoma veikla teisingumo srityje.

Kita vertus, vertinant prielaidą, kad teismas (valstybė) yra esminę bylinėjimosi išlaidų dalį generuojantis subjektas, būtina atsižvelgti ne tik į su bylinėjimosi išlaidomis susijusių teisinių santykių ekonominę logiką (kitai sakant, analizuotina ne tik tai koks subjektas kokioms paslaugoms gauti patiria išlaidas), bet ir į patiriamų išlaidų tikslinę paskirtį.

Analizuojant Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 79 straipsnio 1 dalį, kurioje nurodoma, kad bylinėjimosi išlaidas sudaro žyminis mokestis ir išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu, bei to paties įstatymo 88 straipsnio 1 dalį, kuri pateikia pavyzdinių išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimą, sąrašą, matyti, kad tik viena bylinėjimosi išlaidų rūšis – žyminis mokestis – yra tiesiogiai skirta valstybės teisingumo (teismų) sistemai išlaikyti.

Tokia žyminio mokesčio paskirtis *inter alia* nurodoma teismų praktikoje – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, jog žyminis mokestis, kaip bylinėjimosi išlaidų rūšis, savo prigimtimi yra atlyginimas valstybei už jos institucijos vykdomą veiklą – teismo darbą vykdant teisingumą konkrečioje byloje (ginčų ar prašymų ypatingosios teisenos tvarka sprendimą) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje).

Nepaisant teismų praktikoje išskirtos žyminio mokesčio paskirties (atlyginti valstybei už jos institucijos – teismo – vykdomą veiklą), žyminis mokestis kompensuoja palyginti nedidelę dalį visų valstybės patiriamų išlaidų jos teisingumo vykdymo institucijoms – teismams – išlaikyti skiriamų išlaidų.

Kaip matyti iš Nacionalinės teismų administracijos parengtos Teismų veiklos 2024 m. ataskaitos teismų finansavimui⁵, iš Lietuvos valstybės nacionalinio biudžeto 2022 m. skirta 85,1 milijonų eurų, 2023 m. – 91,2 milijonų eurų, 2024 m. – 117,7 milijonų eurų. Tuo tarpu žyminio mokesčio⁶ surinkta kur kas mažiau: 2022 m. surinkta 9 milijonai eurų,

⁵ Šiame magistro darbe pateikiama išlaidų visiems teismams suma, nes atskiros suma, skiriama išimtinai civilinių bylų nagrinėjimui, viešai neskelbiama, be to, jos iš esmės neįmanoma išskirti.

⁶ Šiame magistro darbe pateikiama bendra civilinėse bylose ir administracinėse bylose surinkta žyminio mokesčio suma, kadangi atskiros statistikos nepateikiama, be to, atsižvelgus į tai, kad aukščiau pateikta bendrai teismams skirta suma iš Lietuvos valstybės nacionalinio biudžeto, visa surenkama suma iš žyminio mokesčio palyginimui yra tikslingesnė.

2023 m. – 11,4 milijonų eurų, 2024 m. – 11 milijonų eurų (Nacionalinė teismų administracija, 2025).

Taigi, iš žyminio mokesčio surenkama suma 2022 m. buvo kompensuota apie 10,58 proc. visų teismų išlaikymui skiriamų išlaidų, 2023 m. – apie 12,5 proc. visų teismų išlaikymui skiriamų išlaidų, 2024 m. – 9,35 proc. visų teismų išlaikymui skiriamų išlaidų. Taigi, atitinkamu laikotarpiu net apie 89,42 proc. (2022 m.), 87,5 proc. (2023 m.) ir 90,65 proc. valstybės patiriamų išlaidų teismų sistemai neįeina į bylinėjimosi išlaidų apimtį (nėra numatytos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse kaip atlygintinos).

Atitinkamai, net ir vertinant bylinėjimosi išlaidų rūšių tikslinę paskirtį nėra pagrindo teigti, jog pagrindinės bylinėjimosi išlaidos (siaurąja prasme, t. y. tos bylinėjimosi išlaidos, kurios Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka yra paskirstomos ir atlyginamos) yra susijusios valstybės (jos institucijos – teismo) vykdoma teisingumo veikla.

Atsižvelgus į tai, kas išdėstyta, laikytina, kad prielaida, jog esmines išlaidas šiuolaikiniame civiliniame procese patiria valstybė neatitinka faktinės situacijos bei bylinėjimosi išlaidas reglamentuojančių teisės nuostatų esmės.

Visgi, aukščiau nurodyti argumentai vienareikšmiškai nepatvirtina, kad teismas negali būti priskiriamas prie subjektų, galinčių patirti bylinėjimosi išlaidų civiliniame procese. Aukščiau atlikta analizė tik patvirtina, jog esminiais subjektais, patiriančiais bylinėjimosi išlaidas civiliniame procese, laikytini bylos šalys ir kiti bylos baigtimi suinteresuoti asmenys, o teismo patiriamų išlaidų prioretizavimas yra nepagrįstas faktinės situacijos ir taikytinų teisės normų kontekste.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 1 dalį atlygintoms bylinėjimosi išlaidoms, be kita ko, priskiriamos ir sumos, išmokėtos liudytojams, ekspertams, ekspertinėms įstaigoms ir vertėjams, bei išlaidos, susijusios su vietos apžiūra; atsakovo paieškos išlaidos; išlaidos, susijusios su procesinių dokumentų įteikimu; atlyginimo už kuratoriaus darbą išlaidos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Šios išlaidos civilinės bylos nagrinėjimo metu atlyginamos iš teismo sąskaitos (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymas Nr. 344 „Dėl išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos finansų ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymas Nr. 343/388 „Dėl išlaidų, susijusių su procesinių

dokumentų įteikimu civilinėje byloje, dydžių ir jų apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“), o išnagrinėjus civilinę bylą, kaip ir kitos bylinėjimosi išlaidos, paskirstomos, t. y. priteisiamos iš šalies (šalių) ir bylos baigtimi suinteresuoto asmens (suinteresuotų asmenų).

Aukščiau nurodytos išlaidos įeina į bylinėjimosi išlaidų apimtį (kaip tokios *expressis verbis* yra nurodytos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse, be to, atitinka visus aukščiau išskirtus bylinėjimosi išlaidų požymius), todėl laikytinos kito specialaus subjekto (ne bylos šalių ir bylos baigtimi suinteresuotų asmenų) – teismo (valstybės) patiriamomis bylinėjimosi išlaidomis. Pritartina prof. dr. Rimanto Simaičio monografijoje „Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese“ pateiktam vertinimui, jog iš valstybės biudžeto apmokamos išlaidos ir teismas (valstybė) kaip specialusis subjektas, galintis patirti bylinėjimosi išlaidas, formuluojant bylinėjimosi išlaidų definiciją ir išskiriant jų požymius negali būti ignoruojami, nes priešingas vertinimas reikštų įstatymo aiškinimą *contra leges* (Simaitis, 2007).

Apibendrinant šį poskyrį darytina išvada, kad teismas (valstybė) pagrįstai laikytinas bylinėjimosi išlaidas galinčiu patirti subjektu, tačiau didžioji dalis bylinėjimosi išlaidų yra patiriamos civilinės bylos šalių ir civilinės bylos baigtimi suinteresuotų asmenų. Didžioji dalis valstybės patiriamų išlaidų teismų išlaikymui per bylinėjimosi išlaidų institutą nėra atlyginama (neįeina į Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtintą bylinėjimosi išlaidų apimtį), todėl bylinėjimosi išlaidos pagrįstai pirmiausia sietinos su civilinės bylos šalių ir civilinės bylos baigtimi suinteresuotų asmenų patiriamomis išlaidomis.

1.3. Bylinėjimosi išlaidų paskirstytinumas (atlygintinumas)

Toliau pasisakytina dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstytinumo (atlygintinumo) kriterijaus įtraukimo į bylinėjimosi išlaidų apibrėžimą pagrįstumo.

Kaip jau buvo užsiminta aukščiau, į Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso reglamentuojamą bylinėjimosi išlaidų institutą neįeina tam tikros išlaidos, iš esmės susijusios su bylų nagrinėjimu teisme.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamoje doktrinoje akcentuojama, kad teismai – jurisdikcinės institucijos – vykdo teisminę valdžią, kuri, kaip

ir įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji valdžios, yra visavertė valstybės valdžia, viena iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžių; vykdyti teisingumą – teisminės valdžios paskirtis ir konstitucinė kompetencija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Tinkamas teismų finansavimas iš esmės laikomas teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijomis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, jog vykdyti teisingumą yra konstitucinė valstybės funkcija, įgyvendinama vienos iš jos institucijų – teismo, teismų darbas finansuojamas iš valstybės biudžeto. Kaip jau minėta aukščiau, nors viena pagrindinių žyminio mokesčio funkcijų yra atlyginimas valstybei už jos institucijos – teismo – vykdomą veiklą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje), tačiau šis institutas atlygina tik nedidelę dalį teismo darbo išlaidų.

Teoriškai būtų galima išskirti teismo darbo išlaidas kiekvienai civilinei bylai. Pavyzdžiui, gali būti įvertinamas teisėjų, teisėjų padėjėjų, kito teismo techninio personalo sugaištas laikas konkrečios civilinės bylos nagrinėjimui (šiems asmenims mokamas atlygis padalijamas kiekvienai bylai), taip pat proporcingai išskirstomos teismo pastato išlaikymo sąnaudos ir kitos teismo išlaidos. Tokios išlaidos iš esmės atitiktų daugelį teisės doktrinoje išskirtų bylinėjimosi išlaidų požymių – būtų išreiškiamos pinigais; patirtos faktiškai arba neabejotinai patiriamos; susijusios su konkrečia civiline byla; patirtos vieno iš specialiųjų subjektų, galinčių patirti bylinėjimosi išlaidas, t. y. teismo (valstybės).

Būtent šių išlaidų nenumatymas įstatyme (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse) kaip atlygintinų (išlaidų, kurios gali būti paskirstomos išnagrinėjus civilinę bylą) lemia šių išlaidų nepriskirtinumą prie bylinėjimosi išlaidų. Kitaip tariant, nors šios išlaidos plačiąja prasme laikytinos išlaidomis, susijusiomis su civiline byla, jos nepriskirtinos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso reglamentuojamoms bylinėjimosi išlaidoms, kadangi šios išlaidos aptariamo įstatymo nustatyta tvarka negali būti paskirstomos.

Tokioms išlaidoms (susijusioms su civilinės bylos nagrinėjimu teisme, tačiau neatlygintinoms pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtintą teisinį reguliavimą) taip pat priskirtinos ir su atstovavimu susijusios išlaidos, kai civilinės bylos šalims ir kitiems civilinės bylos baigtimi suinteresuotiems asmenims atstovauja ne advokatai ir advokatų padėjėjai, o kiti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 56 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodyti subjektai (vienas iš bendrininkų, aukštąjį teisinį

išsilavinimą turintys asmenys, kai atstovaujama artimiesiems giminaičiams ar sutuoktiniui (sugyventiniui), profesinės sąjungos darbo santykių bylose, asociacijos, kai atstovavimo teisme tikslą nustato jų steigimo dokumentai, antstolių padėjėjai bylose dėl antstolio vykdymų funkcijų, aukštąjį išsilavinimą turintys juridinių asmenų darbuotojai, valstybės institucijos ar įstaigos valstybės tarnautojai, turintys teisinį išsilavinimą ir kt.), kadangi tokios teisinės išlaidos pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 3 dalį negali būti atlygintos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002)⁷.

Šios išlaidos taip pat gali turėti piniginę išraišką (pavyzdžiui, asmuo už užmokesčių gali samdyti teisininką, nesantį advokatu ar advokato padėjėju, gali būti apskaičiuojamos vidinio teisininko su atitinkamos civilinės bylos nagrinėjimu susijusio darbo sąnaudos ir pan.), laikytinos susijusiomis su civilinės bylos nagrinėjimu, taip pat atitiktų kitus aukščiau nurodytus bylinėjimosi išlaidų požymius.

Vis dėlto, šios išlaidos nelaikytinos bylinėjimosi išlaidomis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtinto teisinio reglamentavimo prasme būtent dėl to, kadangi aptariamame įstatyme jos nenumatytos kaip atlygintinos (paskirstytinos) išlaidos.

Atlygintinumas kaip bylinėjimosi išlaidų požymis išskiriamas ir užsienio teisės doktrinoje: pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkas Henry Campbell Black bylinėjimosi išlaidas apibūdina, kaip (i) pinigines išmokas, priteistinas laimėjusiai šaliai iš pralaimėjusios šalies už jos išlaidas kreipiantis į teismą ir vykdant procesą arba tam tikras to proceso procedūras ir (ii) specialius mokesčius ir tam tikras teismo išlaidas, kurios gali būti atlyginamos (Black, 1991).

Iš esmės būtų galima išskirti dvi kategorijas: (i) bylinėjimosi išlaidas plačiąja prasme, t. y. visas civilinės bylos baigtimi suinteresuotų asmenų (be kita ko, ir civilinės bylos šalių) ir teismo patirtas išlaidas, susijusias su konkrečios civilinės bylos nagrinėjimu ir (ii) bylinėjimosi išlaidas siaurąja prasme, t. y. tas bylinėjimosi išlaidas, kurios numatytos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse kaip atlygintinos (paskirstytinos). Teisine prasme aktuali yra pastaroji (paskirstytinų bylinėjimosi išlaidų) kategorija – atlygintinos bylinėjimosi išlaidos. Vis dėlto, dalies išlaidų nepriskyrimo atlygintinoms bylinėjimosi išlaidoms pagrindimas yra vertas diskusijos, todėl su juo susiję aspektai bus nagrinėjami tolesnėse šio darbo dalyse.

⁷ Dėl aptariamo teisinio reguliavimo pagrindimo bus pasisakoma žemiau.

Apibendrinant vertintina, kad prie bylinėjimosi išlaidas apibūdinančių požymių pagrįstai priskirtinas ir bylinėjimosi išlaidų atlygintinumas (paskirstytinumas).

1.4. Bylinėjimosi išlaidų įtvirtinimas procesiniame įstatyme

Galiausiai išsamiau aptartinas dar vienas teisės doktrinoje išskiriamas bylinėjimosi išlaidų požymis – išlaidų įtvirtinimas procesiniame įstatyme.

Pirmiausia pažymėtina, jog aptariamas požymis yra glaudžiai susijęs su bylinėjimosi išlaidų atlygintinumu (galėjimu jas paskirstyti) – bylinėjimosi išlaidų rūšių numatymas įstatyme nulemia jų priskyrimą bylinėjimosi išlaidoms. Kitaip sakant, išlaidos, atitinkančios visus bylinėjimosi išlaidų požymius, tačiau nepriskirtinos vienai iš procesiniame įstatyme (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse) įvardytų bylinėjimosi išlaidų rūšių (kategorijų), negali būti laikomos bylinėjimosi išlaidomis. Visgi, tai nėra vienintelis argumentas, patvirtinantis, kad išlaidų priskyrimas bylinėjimosi išlaidoms procesiniame įstatyme yra vienas iš bylinėjimosi išlaidų bendrųjų požymių.

Bylinėjimosi išlaidų numatymas procesiniame įstatyme leidžia šį teisinį reglamentavimą atriboti nuo įprastos žalos (piniginės jos išraiškos – nuostolių) sampratos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnyje.

Kasacinis teismas bylinėjimosi išlaidas iš esmės laiko nuostoliais, susijusiais su pažeistos teisės gynimu būtent teismine tvarka (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje bylinėjimosi išlaidos nuo kitų nuostolių, be kita ko, išskiriamos ir būtent įtvirtinimo procesiniame įstatyme požymiu – kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad bylinėjimosi išlaidos nuo kitų praradimų skiriasi tuo, kad joms atlyginti įstatymas nustato specialią tvarką, t. y. bylinėjimosi išlaidos atlyginamos toje byloje, kurioje jos patirtos, ir laikantis specialių proceso įstatyme nustatytų taisyklių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje).

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką prievolė atlyginti turtinę ir (ar) neturtinę žalą kyla konstatavus, kad yra visos

deliktinės civilinės atsakomybės sąlygos, būtinos tokiai prievolei atsirasti, t. y.: neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys ir kaltė, išskyrus atvejus, kai įstatyme nustatyta atsakomybė be kaltės. Tais atvejais, kai atsakovo atsakomybė kyla su kalte, įrodžius atsakovo veiksmų neteisėtumą, subjektyvioji neteisėtumo sąlygos pusė – kaltė preziumuojama (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje).

Nesant specialiajame įstatyme (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse) numatytų specifinės bylinėjimosi išlaidų atlyginimo tvarkos ir sąlygų, bylinėjimosi išlaidos patektų į civilinę deliktinę atsakomybę reglamentuojančių teisės nuostatų taikymo apimtį: neteisėtais veiksmais būtų galima laikyti vienos iš šalių atsisakymą geruoju patenkinti teisėtą kitos šalies reikalavimą arba nepagrįsto reikalavimo reiškimą kitai šaliai, nuo kurio ji yra priversta gintis; žala (nuostoliai) – vienos iš šalių turtinius praradimus, susijusius su būtinybe ginti savo pažeidžiamas teises ir teisėtus interesus teismine tvarka (įskaitant ir gynimąsi nuo nepagrįstų reikalavimų); nurodyta žala (nuostoliai) priežastiniu ryšiu yra susiję su neteisėtais veiksmais, t. y. su nagrinėjama civiline byla – kyla dėl būtinybės ginti savo teises ir teisėtus interesus arba gintis nuo pareikšto nepagrįsto reikalavimo teisme. Kaltė gali būti nustatoma taikant tuos pačius kriterijus, kurie pagal galiojančią teisinę reguliavimą vertinami taikant Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 93 straipsnio 4 dalį – pagal procesinius šalių santykius, jų procesinį elgesį, t. y. vertinant bylinėjimosi išlaidų priežastingumą, šalių apdairumą ir rūpestingumą, atliekant procesinius veiksmus, įskaitytinai ir inicijuojant patį bylos procesą – paduodant ieškinį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Taigi, bylinėjimosi išlaidos iš esmės atitinka visas civilinės deliktinės atsakomybės sąlygas. Kitaip tariant, civilinės bylos šalių ir kitų civilinės bylos baigtimi suinteresuotų asmenų turtiniai praradimai, susiję su civilinės bylos nagrinėjimu, iš esmės laikytini nuostoliais Lietuvos Respublikos civilinio kodekse įtvirtintos civilinės deliktinės atsakomybės kontekste.

Būtent Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtinti procesinio pobūdžio bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ypatumai (pavyzdžiui, bylinėjimosi išlaidų atlyginimas toje pačioje civilinėje byloje, dėl kurios nagrinėjimo jos susidaro, pareiga pateikti atstovavimo išlaidas pagrindžiančius dokumentus iki civilinės bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos ir pan.) bei materialiojo pobūdžio šių išlaidų atlyginimo ypatumai (pavyzdžiui, įtvirtintas draudimas atlyginti teisinės pagalbos, teikiamos ne advokatų ir advokatų padėjėjų, išlaidas, įtvirtinti specifiniai atlygintinų turtinių praradimų ribojimai ir

pan.) nulemia civilinio proceso metu (dėl civilinės bylos nagrinėjimo) atsiradusių turtinių praradimų išskyrimą iš kitų nuostolių (turtinių praradimų), atlygintinų pagal bendrąsias civilinės deliktinės atsakomybės normas, bei leidžia laikyti bylinėjimosi išlaidas atskiru institutu (atskira turtinių praradimų rūšimi).

Aukščiau nurodytą išvadą papildomai pagrindžia ir tai, jog protingos išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka, pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnio 4 dalies 3 punktą įskaičiuojamos į nuostolius civilinės atsakomybės prasme (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Į šias išlaidas gali įeiti advokato ir advokato padėjėjo darbas, susijęs su teisinių paslaugų teikimu, be kita ko, atstovaujant kliento interesus įvairiose neteisminėse institucijose (pavyzdžiui, tokioms išlaidos buvo pripažintos išlaidos, susijusios su advokato atstovavimu kreipiantis į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą ir Visuomenės informavimo etikos komisiją, ginant asmens garbę ir orumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje)).

Žvelgiant kokybiniu aspektu, aptariamos išlaidos (jų pobūdis) yra iš esmės analogiškos advokato teikiamos teisinės pagalbos išlaidoms, kai ginčas nagrinėjamas teisme. Būtent šių išlaidų nenumatymas procesiniame įstatyme lemia jų kvalifikavimą kaip išlaidų, patenkančių į civilinės atsakomybės apimtį.

Atsižvelgus į tai, kas nurodyta, laikytina, kad bylinėjimosi išlaidų numatymas procesiniame įstatyme (įtvirtinta specifinė aptariamų turtinių praradimų atlyginimo tvarka ir sąlygos) išskiria bylinėjimosi išlaidas iš kitų nuostolių, atlygintinų civilinę deliktinę atsakomybę reglamentuojančių teisės nuostatų nustatyta tvarka, todėl bylinėjimosi išlaidų teisinio reguliavimo įtvirtinimas procesiniame įstatyme pagrįstai turėtų būti laikomas vienu iš bylinėjimosi išlaidų požymių.

1.5. Bylinėjimosi išlaidų apibrėžimo apibendrinimas

Apžvelgus teisės doktrinoje pateikiamus bylinėjimosi išlaidų apibrėžimus ir plačiau panagrinėjus kai kuriuos bylinėjimosi išlaidų požymius, toliau šiame magistro darbe bus pateiktos išvados dėl tinkamo bylinėjimosi išlaidų apibrėžimo.

Kaip nurodyta aukščiau, Lietuvos teisės doktrinoje ilgą laiką dominavo apibrėžimas, jog bylinėjimosi išlaidos – pinigai, kuriuos turi sumokėti šalys ir tretieji

asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, pareiškėjai, kreditoriai, skolininkai už teismo atliekamus tam tikrus veiksmus, ir jų turėtos piniginės išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu teisme (Laužikas *et al.*, 2003; Valančius *et al.*, 2004). Šį apibrėžimą apibūdindamas bylinėjimosi išlaidas yra naudojęs ir vienodą Lietuvos teismų praktiką formuojantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Visgi, šio darbo autoriaus įsitikinimu, tikslesnis yra prof. dr. Rimanto Simaičio monografijoje „Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese“ pateiktas bylinėjimosi išlaidų apibūdinimas, kuriame nurodoma, kad bylinėjimosi išlaidos – tai įstatyme nustatytų rūšių byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo (valstybės) pozityviosios faktinės ar realios būsimos paprastai piniginės proceso išlaidos, kurios yra susijusios su konkrečios civilinės bylos nagrinėjimu ir teismo gali būti paskirstomos (Simaitis, 2007).

Kaip matyti iš aukščiau atliktos analizės, 2003 m. išleistame vadovėlyje „Civilinio proceso teisė“ ir vėliau kituose teisės doktrinos darbuose bei teismų praktikoje naudota bylinėjimosi išlaidų apibrėžtis neapima svarbių bylinėjimosi išlaidų požymių, leidžiančių atriboti šį institutą, be kita ko, nuo nuostolių instituto (civilinės deliktinės atsakomybės prasme), taip pat nepagrįstai nepriskiria teismo (valstybės) prie subjektų, galinčių patirti bylinėjimosi išlaidas (nors kaip teisingai pastebi prof. dr. Rimantas Simaitis, aptariant bylinėjimosi išlaidų požymius, tame pačiame vadovėlyje teismo (valstybės) patiriamos išlaidos yra minimos, jos taip pat *expressis verbis* nurodytos ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (Simaitis, 2007)). Pastarųjų metų teismų praktika taip pat leidžia teigti, jog vadovėlyje „Civilinio proceso teisė“ apibūdinant bylinėjimosi išlaidas nepagrįstai nereferuojama į realias būsimas išlaidas – jos, esant tam tikroms sąlygoms, taip pat turi būti atlyginamos (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 11 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1847-340/2022).

Vis dėlto, šio magistro darbo autoriaus įsitikinimu, prof. dr. Rimanto Simaičio pateiktas apibrėžimas iš esmės neatskleidžia vieno iš esminių bylinėjimosi išlaidų požymių – specifinės procesiniame įstatyme nustatytos šių išlaidų atlyginimo tvarkos ir sąlygų (referuojama tik į specifines rūšis, tačiau ignoruojami visi kiti kriterijai).

Atitinkamai, siūlytina bylinėjimosi išlaidų sąvoką patikslinti, jas apibūdinant kaip procesinio įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis atlygintinus (paskirstomus) civilinėje byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo (valstybės) faktinius ar realius būsimus turtinius praradimus, susijusius su atitinkamos civilinės bylos nagrinėjimu.

2. BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ RŪŠYS

Šiame magistro darbo skyriuje bus aptariamos bylinėjimosi išlaidų kategorijos, išskiriami jų tikslai ir funkcijos.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 79 straipsnio 1 dalis bylinėjimosi išlaidas skirsto į dvi kategorijas: (i) žyminį mokestį ir (ii) išlaidas, susijusias su bylos nagrinėjimu. To paties įstatymo 88 straipsnio 1 dalyje pateikiamas pavyzdinis pastarosios kategorijos bylinėjimosi išlaidų (susijusių su bylos nagrinėjimu) rūšių sąrašas (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Abi bylinėjimosi išlaidų kategorijas jungia šios pagrindinės jų atliekamos funkcijos: (i) kompensavimo, kuri pasireiškia kaltos dėl proceso šalies įpareigojimu kompensuoti savo padarytą žalą; (ii) prevencijos, pasireiškianti specifinių bylinėjimosi išlaidų atlyginimo taisyklių sistemos, siekiant iš dalies apsaugoti nuo akivaizdžiai nepagrįstų ar nepagrįsto dydžio ieškinių, atsiliepimų į ieškinius reiškimą, nustatymu; (iii) procesinio šalių elgesio reguliavimo, kuri pasireiškia skatinimu naudotis paprastesnėmis ir pigesnėmis ginčų sprendimo procedūromis; (iv) baudžiamoji, kuri šiais laikais, atsižvelgiant į teisės kreiptis į teismą fundamentalumą, taikoma tik labai ribotai, pavyzdžiui, piktnaudžiavimo procesu atvejais (Simaitis, 2007).

Užsienio teisės doktrinoje išskiriami šie bylinėjimosi išlaidų pagrindiniai elementai, sudarantys kiekybiškai įvertinamas sąnaudas (ekonominė prasme – sąnaudų centrai), kurie yra vienodi visose jurisdikcijose: (i) mokesčiai už naudojimąsi teismais, įskaitant susijusius pareigūnus, antstolius; (ii) įrodinėjimo išlaidos: liudytojai, ekspertai; (iii) advokatų honorarai, kai jie dalyvauja procese, įskaitant dokumentinių įrodymų gavimo išlaidas bendrosios teisės tradicijos jurisdikcijose (Hodges *et al.*, 2009).

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso įtvirtintos bylinėjimosi išlaidų kategorijos, įskaitant išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, rūšis, iš esmės patenka į aukščiau nurodytas užsienio teisės doktrinoje išskiriamas bylinėjimosi išlaidų pagrindinius elementus: žyminis mokestis (aptariamo įstatymo 80 str. 1 d.), atsakovo paieškos išlaidos (aptariamo įstatymo 88 str. 1 d. 2 p.), išlaidos, susijusios su procesinių dokumentų įteikimu (aptariamo įstatymo 88 str. 1 d. 3 p.), išlaidos, susijusios su teismo sprendimo vykdymu (aptariamo įstatymo 88 str. 1 d. 4 p.), išlaidos, susijusios su laikinųjų apsaugos priemonių taikymu (aptariamo 88 str. 1 d. 8 p.; akcentuotina, jog šios išlaidos paprastai būna susijusios

su antstolio darbu), būtinos ir pagrįstos išlaidos, susijusios su antstolių vykdomu faktinių aplinkybių konstatavimu ir dokumentų įteikimu (aptariamo įstatymo 88 str. 1 d. 9 p.) priskirtini pirmai kategorijai – mokesčiams už naudojimąsi teismais, įskaitant susijusius pareigūnus, antstolius; sumos, išmokėtinos liudytojams, ekspertams, ekspertinėms įstaigoms ir vertėjams, bei išlaidos, susijusios su vietos apžiūra (aptariamo įstatymo 88 str. 1 d. 1 p.) priskirtini antrai kategorijai – įrodinėjimo išlaidoms; išlaidos advokato ir advokato padėjėjo pagalbai apmokėti (aptariamo įstatymo 88 str. 1 d. 6 p.) priskirtini trečiai kategorijai – advokatų honorarams.

Toliau bus detaliai analizuojamos žyminio mokesčio bei išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, (kai kurių atskirų jų rūšių, nurodytų Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 str. 1 d.) sampratos, tikslai ir funkcijos. Šiame skyriuje nebus aptariamos išlaidos advokato ir advokato padėjėjo pagalbai apmokėti, kadangi ši tematika išsamiai bus nagrinėjama vėlesnėse šio magistro darbo dalyse.

2.1. Žyminis mokestis

Žyminis mokestis – tai procesinio įstatymo nustatyta suma, kurią šalys, tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, pareiškėjai ar kreditoriai privalo sumokėti už tam tikrus įstatyme numatytus teismo atliekamus veiksmus (Laužikas *et al.*, 2003).

Teisingumo vykdymo mokesčio užuomazgų galima įžvelgti dar Senovės Romos teisėje: vykstant *legis actio per sacramento* procesui šalys duodavo religinį atspalvį turinčią priesaiką, ir jai patvirtinti pateikdavo užstatą auką – *sacramentum*. Pralaimėjusi šalis savo *sacramentum* prarasdavo. Auka iš pradžių buvo skiriama dievo Saturno šventykklai, vėliau valstybės išdui. Teisingumo mokesčių atsiradimas privačių ginčų atveju greičiausiai buvo nulemtas praktinių priežasčių – finansiškai suinteresuoti religinę ir pilietinę valdžią imtis spręsti ne tik viešuosius, bet ir privačiuosius ginčus (Simaitis, 2007).

Taigi, pirminė teisingumo mokesčio funkcija buvo paties privataus ginčo nagrinėjimo proceso finansavimas. Panašiais principais buvo grįsta ir teisingumo mokesčių ir baudų sistema, taikyta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimo. Dalis surinktų mokesčių atitekdavo kunigaikščiui, dalis – teismo procesą vykdžiusiam valstybės pareigūnui; teismo procesą vykdžiusiems pareigūnams

kitoks atlyginimas negu dalis surinktų mokesčių ir baudų mokamas nebuvo (Andriulis *et al.*, 2002).

Šiuolaikinėje teisės doktrinoje šalia civilinės bylos nagrinėjimo finansavimo funkcijos išskiriami ir kitos žyminio mokesčio funkcijos. Pavyzdžiui, teisės mokslininkai Artur Doržinkevič ir Mykolas Kirkutis nurodo, kad Lietuvoje pripažįstamos trys pagrindinės žyminio mokesčio funkcijos: (i) žyminis mokestis yra viena iš mokesčių formų, kuriuo siekiama atlyginti valstybės išlaidas, susijusias su civilinių bylų nagrinėjimu teismuose; (ii) žyminis mokestis atlieka apsauginę (prevencinę) funkciją, kuria siekiama apsaugoti sąžiningus bylos dalyvius nuo nepagrįstai reiškiamų reikalavimų teisme; (iii) žyminio mokesčio institutas atlieka sutaikinimo funkciją, juo siekiama, kad prieš kreipdamosis į teismą šalys ieškotų taikių ginčo sprendimo būdų (Doržinkevič, Kirkutis, 2024). Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius išskiria dar vieną papildomą žyminio mokesčio funkciją (tikslą) – skatinti šalis esant galimybei naudotis operatyvesnėmis jų ginčo sprendimo formomis (pavyzdžiui, bylose dėl teismo įsakymų išdavimo mokamas ketvirtadalis sumos, mokėtinos už ieškinio pareiškimą) (Nekrošius, 2002).

Po Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 2011 m. birželio 21 d. pakeitimo įstatymo Nr. XI-1480 įsigaliojimo taip pat galima išskirti dar vieną žyminio mokesčio tikslą – skatinimą naudotis elektroninių ryšių priemonėmis, taip, be kita ko, prisidedant prie bylos administravimo kaštų sumažėjimo (kitais tariant – proceso ekonomiško).

Žyminio (teismo) mokesčio institutas yra paplitęs visame pasaulyje: užsienio teisės doktrinoje nurodoma, kad bendras konsensusas yra toks, kad asmenys turi mokėti už teismo teikiamas ginčų sprendimo paslaugas. Didžioji dalis šių išlaidų turi būti perkeliama pralaimėjusiai šaliai (Hodges *et al.*, 2009).

Šio principo išimtys egzistuoja Meksikos Jungtinių Valstijų ir Venesuelos Bolivar Respublikos teisės sistemose, kuriose siekiant didesnio teismų prieinamumo mokestis už teismo darbą nėra nustatytas; tuo tarpu Prancūzijos Respublikos ir Švedijos Karalystės teisės sistemose numatyti itin mažo dydžio (iš esmės simboliniai) mokesčiai už teismo darbą (Reimann *et al.*, 2012).

Atkreiptinas dėmesys, kad kai kuriose teisės sistemose (pavyzdžiui, Vokietijos Federacinėje Respublikoje) pagrindinis teismo (žyminis) mokestis apima beveik visą konkretaus lygmens procesą, o kitose – atskiri mokesčiai imami už atskirus bylos nagrinėjimo etapus arba, kaip, pavyzdžiui, Prancūzijos Respublikoje ir Belgijos Karalystėje, už įvairius pareigūnų veiksmus – dokumentų pateikimą, įteikimą, dokumentų

antspaudavimą ir pan.; nors atskiri šių mokesčių dydžiai gali atrodyti nedideli, tačiau visus juos sudėjus paprastai susikaupia pakankamai nemaža suma (Reimann *et al.*, 2012).

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtintas žyminio mokesčio teisinis reglamentavimas aukščiau nurodytu aspektu artimas įtvirtintam Vokietijos Federacinėje Respublikoje – žyminis mokestis mokamas už visą civilinio proceso etapą (t. y. žyminis mokestis mokamas už visą civilinės bylos nagrinėjimą atitinkamos instancijos teisme). Atskirų mokesčių už tam tikrus etapus (procesinius veiksmus) civilinę bylą nagrinėjant tos pačios instancijos teisme Lietuvos civilinio proceso teisė (papildomi mokesčiai imami tik už iš esmės papildomas teismo paslaugas, kurios nėra būtinos civilinės bylos išnagrinėjimui, pavyzdžiui, už bylos medžiagos kopijas) (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Žyminis mokestis pagal apskaičiavimo būdą gali būti paprastas arba proporcinis. Paprastas žyminis mokestis išreiškiamas tikslia suma, nepriklausančia nuo ginčo dalyko vertės; proporcinis žyminis mokestis apskaičiuojamas procentine ieškinio ar kitokio reikalavimo kainos išraiška (Laužikas *et al.*, 2003). Proporciniai mokesčiai gali būti nustatyti arba tam tikru ginčo dalyko vertės procentu, arba fiksuotomis sumomis, kurios siejamos su tam tikrų intervalų ginčo dalyko vertėmis (lentelių sistema) (Simaitis, 2007).

Paprastieji žyminiai mokesčiai būdingi valstybėms, kuriose jų tarifai yra veikiau simboliai (pavyzdžiui, Švedijos Karalystei, Suomijos Respublikai). Šalyse, kur taikomi proporciniai mokesčiai, proporcinių mokesčių sistema papildoma paprastųjų mokesčių sistema, kadangi kai kuriais atvejais ginčo dalyko vertės neįmanoma nustatyti arba nustatymas yra komplikotas. Beveik visose šalyse, taikančiose proporcinio mokesčio sistemą, nustatomas minimalus žyminio mokesčio dydis, kai kur – ir maksimalus (Simaitis, 2007).

Lietuvos Respublikos civiliniam procesui būdingas proporcinis žyminio mokesčio skaičiavimas (turtinio pobūdžio reikalavimams; skaičiuojama derinant lentelių sistemą su ginčo dalyko vertės procentu), jį derinant su paprastuoju žyminio mokesčio skaičiavimu tiems reikalavimams, kurių suma negali būti apskaičiuota. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas nustato minimalų ir maksimalų žyminio mokesčio dydžius, taip pat įtvirtina žyminio mokesčio indeksavimą (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Proporcinis žyminio mokesčio skaičiavimas Lietuvos civiliniame procese nusistovėjęs jau reikšmingą laiko tarpą – proporcinis žyminio (valstybinio) mokesčio

skaičiavimas buvo taikomas tiek pagal Rusijos imperijos civilinio proceso įstatymą (su pakeitimais galiojusį, be kita ko, ir visą tarpukario laikotarpį), tiek pagal Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksą (Simaitis, 2007).

Žyminio mokesčio institutas yra glaudžiai susijęs su asmens teise kreiptis į teismą, t. y. jis yra vienas iš Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ribojimų (Doržinkevič, Kirkutis, 2024). Atitinkamai, žyminio mokesčio teisinis reguliavimas, be kita ko, vertintinas teisės į teisingą bylos nagrinėjimą kontekste.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje akcentuojama, kad siekiant užkirsti kelią nepagrįstų ieškinių pateikimui ir užtikrinti tinkamą teisingumo vykdymą gali būti nustatyti teisės kreiptis į teismą apribojimai, tačiau jie turi būti proporcingi siekiamam tikslui, kadangi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija siekiama suteikti ne teorines ar iliuzines, bet praktiškai panaudojamas ir veiksmingas teises (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2024 m. lapkričio 12 d. sprendimas).

Teisės kreiptis į teismą prieinamumas žyminio mokesčio kontekste Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse siekiamas užtikrinti maksimalaus žyminio mokesčio dydžio nustatymu, įtvirtintais atleidimo atvejais tam tikriems asmenims specifinėse civilinių bylų kategorijose (darbuotojams – bylose dėl iš darbo santykių kylančių reikalavimų; ieškovams – bylose dėl išlaikymo priteisimo, bylose dėl turtinės ir neturtinės žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu, bylose dėl nusikalstama veika padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo; šalims – bylose dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėtos valstybės institucijų veiklos; šalims – bylose dėl turto, prarasto dėl politinių represijų ir pan.). Be to, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 83 straipsnio 3 dalyje numatyta teismo teisė, atsižvelgiant į asmens turtinę padėtį atleisti jį nuo žyminio mokesčio mokėjimo, o to paties įstatymo 84 straipsnyje – atidėti žyminio mokesčio mokėjimą (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Vertintina, jog procesiniame įstatyme įtvirtinant atleidimo nuo žyminio mokesčio atvejus pakankamai atsižvelgiama į socialiai reikšmingus aspektus (nuo žyminio mokesčio mokėjimo atleidžiami socialiai silpnesnė darbo santykių šalis – darbuotojai, nukentėjusieji asmenys). Tai kartu su tuo, kad teismui suteikta diskrecija atleisti nuo žyminio mokesčio mokėjimo arba sumokėjimą atidėti atsižvelgiant į sunkią materialinę civilinės bylos šalies padėtį, sudaro sąlygas suderinti žyminio mokesčio institutu siekiamus tikslus su realios ir veiksmingos teisės kreiptis į teismą užtikrinimu.

2.2. Išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu

Antrąją Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 79 straipsnyje išskirtą bylinėjimosi išlaidų kategoriją – išlaidas, susijusias su bylos nagrinėjimu – skirtingai nei pirmąją (žyminį mokestį) kategoriją, sudaro to paties įstatymo 88 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos aštuonios bylinėjimosi rūšys, taip pat kitos būtinos ir pagrįstos išlaidos, įeinančios į bylinėjimosi išlaidų teisinio reguliavimo apimtį (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Lietuvos teisės doktrina išskiria šias esmines išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, kategorijos egzistavimo priežastis: (i) siekis kontroliuoti konkrečių rūšių išlaidų dydžius; (ii) siekis kontroliuoti konkrečių su procesu susijusių rūšių sumų išmokėjimo procedūrą; (iii) siekis įtvirtinti tam tikrų su civilinės bylos nagrinėjimu susijusių išlaidų atlygintinumą (Simaitis, 2007).

Lyginant šiuo metu galiojantį išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, teisinį reglamentavimą su buvusiu įtvirtintu Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekse pastebėtina, jog šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas įtvirtinta kur kas platesnį atlygintinų išlaidų ratą, be to, priešingai savo pirmtakui, nepateikia baigtinio atlygintinų aptariamų kategorijos bylinėjimosi išlaidų sąrašo – senasis procesinis įstatymas numatė vos keturias išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, rūšis (sumas, išmokėtinas liudytojams ir ekspertams; išlaidas, susijusias su vietos apžiūra; atsakovo paieškos išlaidas; išlaidas, susijusias su teismo sprendimo vykdymu). Nors nebuvo priskiriamos išlaidoms, susijusioms su bylos nagrinėjimu, taip pat buvo atlyginamos advokato pagalbos išlaidos bei, tais atvejais, kai ieškinys pareikštas nesąžiningai arba kuri nors šalis sistemingai veikė prieš teisingą ir greitą civilinės bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą – ir antrosios šalies faktinis darbo laiko sugaišimas pagal vidutinį jos uždarbį, bet ne daugiau kaip 5 proc. patenkintos reikalavimų sumos (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas, 1964).

Dalis išlaidų rūšių yra administruojamos teismo (išlaidos liudytojams, vertėjams, vietos apžiūrai, procesinių dokumentų įteikimui, kuratoriaus darbui atlyginti); kita dalis išlaidų teismo yra neskama ir nekontroliuojama (pavyzdžiui, atsakovo paieškos išlaidos) – dėl šių išlaidų sprendžiama tik bylinėjimosi išlaidų atlyginimo etapu (Simaitis, 2007).

2.2.1. Išlaidos, reglamentuojamos poįstatyminiais teisės aktais

Sumų, išmokėtinų liudytojams, ekspertams, ekspertiniams įstaigoms ir vertėjams, išlaidų, susijusių su vietos apžiūra, atsakovo paieškos išlaidų, procesinių dokumentų įteikimo išlaidų, teismo sprendimo vykdymo išlaidų ir kuratoriaus darbo atlyginimo išlaidų didžiausi dydžiai ir jų išmokėjimo tvarka įtvirtinama poįstatyminiuose teisės aktuose (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002): Išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu civilinėje byloje, dydžių ir jų apmokėjimo tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos finansų ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymu Nr. 343/388 „Dėl Išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu civilinėje byloje, dydžių ir jų apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“; Išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymu Nr. 344 „Dėl Išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Pažymėtina, jog pasirinkimas reglamentuoti su bylos nagrinėjimu teisme susijusias išlaidų apskaičiavimo tvarką ir dydžius būdingas ne tik Lietuvos teisės sistemai. Pavyzdžiui, Latvijos Respublikos civilinio proceso įstatymas numato, kad liudytojams ir ekspertams mokėtinų sumų apskaičiavimo tvarką, taip pat išlaidų, susijusių su liudytojų apklausa ar patikrinimu vietoje, atsakovo paieška, teismo šaukimų ir kitų teismo dokumentų pristatymu, įteikimu ir vertimu, pranešimo paskelbimu laikraštyje ir ieškinio užtikrinimu, dydį nustato Ministrų kabinetas (Civilprose likums, 1994).

Kaip matyti iš aukščiau nurodyto pirmojo poįstatyminio teisės akto, procesinių dokumentų įteikimo išlaidos priklauso nuo šių paslaugą atliekančio subjekto: procesinius dokumentus įteikiant registruotąja siunta apmokama pagal šias paslaugas teikiančio subjekto nustatytus įkainius, bet ne daugiau nei nustatyta šio subjekto veiklą reglamentuojančiame Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime; įteikiant per antstolį – apmokama pagal Sprendimų vykdymo instrukcijoje nustatytus įkainius; per paslaugų teikėjus – pagal jų nustatytus įkainius; per advokatus – pagal susitarimą tarp advokato ir kliento. Pastaruoju atveju teismas įteikimo išlaidų neapmoka, šios išlaidos teismo neapmokamos ir tais atvejais, kai tam tikro įteikimo būdo pageidauja byloje dalyvaujantis asmuo (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2002a).

Antrasis aukščiau nurodytas poįstatyminis teisės aktas liudytojams, ekspertams ir vertėjams mokėtinas sumas nustato blanketinėmis teisės nuostatomis: pavyzdžiui, išlaidos dėl atvykimo ir kelionės siejamos su tarnybinės komandiruotes reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatytais dienpinigių dydžiais; išlaidos dėl sugaišto laiko – su atitinkamo subjekto vidutiniu darbo užmokesčiu; dėl iš užsienio atvykusių atitinkamų subjektų atvykimo ir apgyvendinimo išlaidų – su minimalia mėnesine alga ir pan. (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2002b).

Apibendrinant aukščiau nurodytą teisinį reguliavimą pastebėtina, jog aptariamuose teisės aktuose vengiama nurodyti tikslus paskirstytinų atitinkamų rūšių išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, dydžius, t. y. referuojama arba į konkretaus subjekto gaunamas pajamas (vidutinį darbo užmokestį) arba įtvirtinamos blanketinės nuostatos į teisės aktus, kuriuose atitinkami dydžiai atnaujinami kasmet (pavyzdžiui, minimalią mėnesinę algą nustatantį teisės aktą). Toks teisinio reglamentavimo pasirinkimas vertintinas teigiamai, kadangi leidžia išvengti su infliacija ir kitomis ekonominėmis priežastimis susijusių svyravimų neigiamų padarinių (galimo neatitikimo esamai rinkos situacijai). Manytina, kad pasirinkta juridinė technika nulėmė pakankamai didelį aukščiau nurodytų teisės aktų nustatyto reglamentavimo stabilumą – nuo priėmimo 2002 m. Išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos aprašas keistas tik penkis kartus (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2002b); Išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu civilinėje byloje, dydžių ir jų apmokėjimo tvarkos aprašas – vos kartą (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2002a)⁸.

2.2.2. Kitos būtinos ir pagrįstos išlaidos

Kaip minėta, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 1 dalies 10 punktas numato galimybę atlyginti pavyzdiniame sąraše *expressis verbis* nenumatytas su bylos nagrinėjimu susijusias išlaidas, jeigu jos buvo būtinos ir pagrįstos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

⁸ Papildomai pažymėtina, kad Išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu civilinėje byloje, dydžių ir jų apmokėjimo tvarkos aprašas, visgi vienu aspektu turėtų būti atnaujintas – jo 2 punktas referuoja į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. liepos 11 d. nutarimą Nr. 745 „Dėl universaliųjų pašto paslaugų didžiausių tarifų patvirtinimo“, kuris neteko galios dar 2013 m. vasario 10 d.

Pagal kasacinio teismo praktiką ar turėtos išlaidos buvo būtinos, sprendžiama pagal tai, ar asmuo neišvengiamai turėjo patirti šias išlaidas dėl bylos nagrinėjimo, ar nebuvo įmanoma apsieiti ir be jų, ar išlaidos nėra perteklinės ir neprotingos. Išlaidų pagrįstumo sąlyga reiškia, kad turėtas išlaidas būtina įrodyti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat pažymima, kad vienas iš patirtų išlaidų būtinumo vertinimo kriterijų yra tai, ar jos buvo reikalingos ieškinio reikalavimui pagrįsti. Ieškinio faktinį pagrindą sudaro aplinkybės, kuriomis grindžiamas ieškovo reikalavimas. Bylinėjimosi išlaidų būtinumo kriterijų atitinka išlaidos, kurios skirtos, grindžiant ieškinio reikalavimą, reikalingiems įrodymams gauti ir bent iš dalies juos patvirtina (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje).

Teisės doktrinoje nurodoma, kad kitomis būtinomis ir pagrįstomis išlaidomis gali būti laikoma, pavyzdžiui, dokumentų vertimo dar prieš iškeliant bylą teisme, gaunamų dokumentų, jų nuorašų patvirtinimo, byloje dalyvaujančių asmenų kelionės į teismą, gyvenimo, procesinių dokumentų vertimo į valstybinę kalbą nagrinėjant civilinę bylą išlaidos ir pan. (Valančius *et al.*, 2004).

Panašios pozicijos laikomasi ir Lietuvos teismų praktikoje – kasacinis teismas yra išaiškinęs, jog aptariamomis išlaidomis, priklausomai nuo konkrečių byloje įrodytų aplinkybių, galėtų būti pripažintos bylai būtinų dokumentų gavimo, kelionės ir panašios išlaidos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje).

Vis dėlto, teismų praktika nėra linkusi Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 1 dalies 10 punkte teisės nuostatos aiškinti labai plačiai: šios normos pagrindu negali būti atlyginamos išlaidos teisinėms paslaugoms, kai jas tiekia teisės atstovauti pagal pavedimą neturintis asmuo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje), sumos, sumokėtos juridinio asmens atstovui pagal pavedimą – aukštąjį išsilavinimą turinčiam darbuotojui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 4 d. nutarties civilinėje byloje), taip pat negautas darbo užmokestis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje).

Atsisakymo pripažinti kai kuriuos atvejus patenkančiais į bylinėjimosi išlaidų apimtį pagrįstumas kelia abejonių.

Sutiktina, kad sumos, sumokėtos juridinio asmens atstovams, turintiems teisę veikti pagal pavedimą, už teisinės paslaugas, taip pat sumos, sumokėtos asmenims už teisinių

paslaugų tiekimą, kai jie neturi teisės būti atstovais pagal pavedimą, neturi būti atlygintos. Toks draudimas *expressis verbis* yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 3 dalyje (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002) (dėl šio ribojimo numatymo pagrįstumo procesiniame įstatyme išsamiai pasisakoma žemiau). Visgi, manytina, kad, pavyzdžiui, juridinio asmens išlaidos, susijusios su jo darbuotojo, turinčio teisę būti atstovu pagal pavedimą, atvykimu į teismo posėdį turėtų būti atlyginamos, kadangi šios išlaidos yra susijusios su bylos nagrinėjimu, tačiau nelaikytinos išlaidomis už teisinių paslaugų tiekimą, t. y. nepatenka į Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 3 dalies nuostata nustatyto ribojimo apimtį.

Šio magistro darbo autoriaus įsitikinimu, Lietuvos teismai nepagrįstai atsisako atlyginti bylos šalių nuostolius, kylančius dėl būtinybės atsitraukti nuo tiesioginio darbo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ribojimą atlyginti tokias išlaidas grindžia tuo, kad atvejai, kada atlyginama už atitraukimą nuo tiesioginio darbo, nustatyti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 89 straipsnio 1 dalyje: šią teisę turi tik liudytojai, ekspertai ir vertėjai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje).

Visų pirma, toks draudimas *expressis verbis* Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse. Tokios išlaidos tais atvejais, kai šalis nėra atstovaujama arba jos dalyvavimas teismo posėdyje yra pripažįstamas būtinu (iš esmės ir tais atvejais, kai apskritai šalis turi teisę dalyvauti teismo posėdyje ir pasirenka taip ginti savo teises ir teisėtus interesus) atitinka įstatyme nustatytus ir kasacinio teismo jurisprudencijoje išplėtotus kriterijus – būtinumą ir pagrįstumą, taip pat kitus bylinėjimosi išlaidų institutui būdingus požymius, kas savaime suponuoja nurodytų išlaidų (turtinių praradimų) kompensuotumą.

Antra, kasacinio teismo cituojama Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuostata yra išskirtinai skirta reglamentuoti sumų liudytojams, ekspertams ir vertėjams išmokėjimą. Ji neturėtų būti vertinama nei kaip nustatanti baigtinį subjektų, kuriems gali būti atlyginamos tam tikros rūšies išlaidos, sąrašą, nei kaip nustatanti ribojimus atlyginti analogiškas išlaidas kitiems subjektams.

Priešingai – aptariamai teisės normai nesant draudžiančiojo (ribojančio) pobūdžio, taip pat nesant specialiąja norma kurios nors bendrosios normos atžvilgiu, ji *mutatis mutandis* turėtų būti taikoma ir kitų subjektų analogiškų išlaidų (praradimų) atlyginimui kompensuoti.

Trečia, aptariamo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso straipsnio 4 dalyje 1 daliai iš esmės analogiškos teisinės konstrukcijos formuluotė įtvirtina liudytojų, ekspertų ir vertėjų dėl atvykimo į teismą, važiavimo bei gyvenamosios patalpos nuomos patirtų išlaidų atlygintinumą.

Kaip minėta, šalies kelionės (važiavimo) išlaidos, jeigu atitinka nustatytus kriterijus ir yra įrodomos, teismų praktikoje pripažįstamos kitomis būtinomis ir pagrįstomis išlaidomis, t. y. laikomis atlygintinėmis. Taigi, teismų praktika aptariamu aspektu laikytina nenuoseklia – analogiškos konstrukcijos teisės nuostatos traktuojamos skirtingai.

Ketvirta, ribojimas atlyginti turtinius praradimus, susijusius su šalies atitraukimu nuo tiesioginio darbo yra sunkiai suderinamas su tiesiogiai iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kildintinu (Jankutė, 2013) visiško nuostolių atlyginimo principu. Teisės doktrinoje, aiškinant visiško nuostolių atlyginimo principo turinį, nurodoma, jog nukentėjusysis neturi atsidurti nei geresnėje, nei blogesnėje padėtyje, kuri buvo iki jo teisių pažeidimo (Norkūnas, Selelionytė-Drukteinienė, 2008 cituota Jankutė, 2013).

Kaip išsamiai nurodyta aukščiau, bylinėjimosi išlaidos savo esme yra nuostoliai (turtiniai praradimai), patiriami ginant savo pažeistą teisę ar teisėtą interesą arba ginantis nuo nepagrįstų reikalavimų. Bylinėjimosi išlaidos nuo nuostolių civilinės deliktinės atsakomybės prasme skiriasi iš esmės tuo, kad procesinis įstatymas nustato specifinę jų atlyginimo tvarką ir sąlygas. Taigi, visiško nuostolių atlyginimo principas bylinėjimosi išlaidoms taikytinas tiek, kiek tai neprieštaruoja procesinio įstatymo nustatytai tvarkai ir sąlygoms (įskaitant įtvirtintus bylinėjimosi išlaidų ribojimus).

Vertintina, jog nesant aiškiai nustatyto nuostolių (turtinių praradimų) atlyginimo ribojimo tais atvejais, kai dėl dalyvavimo teismo posėdyje šalis yra priversta atsitraukti nuo tiesioginio darbo ir dėl to patiria turtinius praradimus, vadovaujantis visiško nuostolių atlyginimo principu, šie turtiniai praradimai turėtų būti kompensuojami. Priešingu atveju tam nesant teisinio pagrindo savo teises ir teisėtus interesus pagrįstai ginanti ar nuo nepagrįstų reikalavimų pagrįstai besiginanti šalis atsidurtų blogesnėje padėtyje.

Taigi, aptariamas teismų praktikoje išplėtotas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ribojimas laikytinas nepagrįstu.

Papildomai pažymėtina, kad tais atvejais, kai procesiniame įstatyme nėra nustatyti atitinkami apribojimai, vadovaujantis visiško nuostolių atlyginimo principu, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 1 dalies 10 punkto pagrindu turėtų būti atlyginami ir kiti šalies su bylos nagrinėjimu susiję turtiniai praradimai (kai jie atitinka

bylinėjimosi išlaidų sampratą ir požymius bei aptariamoje nuostatoje nustatytus kriterijus – yra būtini ir pagrįsti).

3. BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ ATLYGINIMO TEORIJOS

Šioje magistro darbo dalyje apibūdinamos teisės doktrinoje išskiriamos bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijos, paplitusios bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklės, aptariama istorinė bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teisinio reglamentavimo Lietuvoje raida, šiuo metu Lietuvoje galiojantis teisinis reglamentavimas įvertinamas pasauliniame kontekste.

Teisės doktrina skiria keturias istoriškai susiformavusias bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijas, kurių esminius skirtumus lemia būtent kaltės dėl proceso samprata: nubaudimo teoriją, atlyginimo teoriją, priežasties teoriją ir teisinės gynybos teoriją (Simaitis, 2003a).

Anksčiausiai susiformavo nubaudimo teorija – jos šaknys sieja dar Senovės Romos laikus ir jau aptartą *sacramentum* institutą. Nubaudimo teorijos esmė – pralaimėjusiai šaliai taikoma sankcija už sukeltą būtinybę iškelti bylą (Simaitis, 2007). Kaltė dėl proceso pagal nubaudimo teoriją buvo įžvelgiama abstrakčiai vertinant, kas nulėmė poreikį bylinėtis (Simaitis, 2003a).

XVIII a. antrojoje pusėje pradėjo formuotis atlyginimo teorija, kuri XIX a. vienvaldiškai įsitvirtino Europos įstatymų leidyboje. Nors pagal atlyginimo teoriją bylinėjimosi išlaidų atlyginimo našta, kaip ir nubaudimo teorijoje, tenka šaliai pralaimėjusiai bylą, šis modelis grindžiamas jau ne sankciniu aspektu (nubaudimu už poreikį bylinėtis), o šios atsakomybės kompensaciniu ir atkuriamuoju poveikiu. Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas aiškinamas kaip materialinės teisinės atsakomybės dalis, jos tąsa procesiniuose santykiuose, o kaltė dėl proceso sutapatinama su kalte materialinėje teisinėje atsakomybėje (Simaitis, 2003a).

Atlyginimo teoriją iš esmės apibūdina principas „pralaimėjęs moka“ – pareiga atlyginti kitos šalies patirtus turtinius praradimus (išlaidas) siejama su materialiuoju ginčo rezultatu. Kitaip sakant, atsakomybė už bylinėjimosi išlaidas nustatoma pagal proceso rezultatą – laimėjimą arba pralaimėjimą (Simaitis, 2003a).

Atlyginimo teorija su įvairiomis modifikacijomis vis dar užima dominuojančią padėtį pasaulyje – taisyklė „pralaimėjęs moka“ (angliškoji taisyklė) taikoma daugumoje jurisdikcijų, nors pralaimėjusiajam sąmoningai perkeliama išlaidų suma retai suteikia visišką nuostolių atlyginimą, taip skatinant vengti bylinėjimosi ir užbaigti ginčą taikiai

(Hodges *et al.*, 2009). Principas „pralaimėjęs moka“ (su atitinkamomis modifikacijomis) būdingas ir Lietuvos civilinio proceso teisei (Simaitis, 2003b).

XIX-XX a. bandant įveikti išryškėjusius atlyginimo teorijos trūkumus buvo išplėtotos bylinėjimosi išlaidų atlyginimo priežasties teorija ir teisinės gynybos teorija.

Bylinėjimosi išlaidų atlyginimo našta pagal priežasties teoriją turi tekti šaliai, atlikusiai neteisėtus procesinius veiksmus arba procesinius veiksmus, dėl kurių atsirado papildomų bylinėjimosi išlaidų (Simaitis, 2003a). Kitaip tariant, priežasties teorija pareigą atlyginti bylinėjimosi išlaidas sieja ne su materialine ginčo baigtimi, o išskirtinai su šalių elgesiu (be kita ko, jų sąžiningumu) paties proceso metu.

Priežasties teorija įvairiose teisės sistemose derinama su atlyginimo teorija, t. y. šios su priežasties teorija susijusių nuostatų numatymu iš esmės ribojamas „pralaimėjęs moka“ principo taikymas.

Toks teisinis reguliavimas numatytas, pavyzdžiui, Austrijos Respublikoje, kurios Austrijos Respublikos civilinio proceso kodekse greta bendrosios taisyklės, kad bylinėjimosi išlaidas turi atlyginti pralaimėjusi šalis, numatytos ir tokios taisyklės išimtys, kada teismas privalo paskirstyti bylinėjimosi išlaidų atlyginimo našta neatsižvelgdamas į materialinio teisinio ginčo baigtį. Pavyzdžiui, jeigu bylos vedimas gerokai pabrango pavėluotai padavus ieškinį teismui arba jeigu ieškovas piktybiškai vilkino bylą, arba jeigu atsakovo elgesys nesudarė jokio protingo pagrindo ieškovui kreiptis į teismą, arba jeigu atsakovas ieškinį pripažino pirmajame teismo posėdyje, ieškovas turi padengti visas bylinėjimosi išlaidas (International Encyclopedia of Laws..., 1997 cituota Simaitis, 2003a).

Tokio teisinio reguliavimo apraiškų galima įžvelgti ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtintame teisiniame reguliavime: 93 straipsnio 1 dalis leidžia teismui nukrypti nuo bendrų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, atsižvelgiant į tai, ar šalių procesinis elgesys buvo tinkamas (ar šalys sąžiningai naudojos procesinėmis teisėmis ir sąžiningai atliko procesines pareigas), ir įvertinant priežastis, dėl kurių susidarė bylinėjimosi išlaidos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Galiausiai aptartina teisinės gynybos teorija, pagal kurią bylinėjimosi išlaidų atlyginimo klausimų negalima spręsti vien atsižvelgiant į šalių materialinius teisinius santykius. Pagal teisinės gynybos teoriją asmenų savo teisių teisminės gynybos veiksmai pirmiausiai vertinami kaip teisėti. Bylinėjimosi išlaidų atlyginimo naštos priskyrimas šaliai, atliekančiai teisėtus veiksmus, minėtos teorijos atstovų manymu, neleistinas. Jeigu teismas priima sprendimą vienos proceso šalies nenaudai, jos procesinius veiksmus reikia

kvalifikuoti kaip neteisėtus ir sukeliančius pareigą atlyginti bylinėjimosi išlaidas. Taigi iš principo teisinės gynybos teorija teigia egzistuojant „procesinio nekaltumo“ prezumpciją, kuria būtina vadovautis sprendžiant bylinėjimosi išlaidų atlyginimo klausimus (Simaitis, 2003a).

Teisinės gynybos teorijos paveiktas Švedijos Karalystės civilinio proceso kodeksas numato, kad nuo bendrosios „pralaimėjęs moka“ taisyklės nukrypstama tais atvejais: 1) jeigu iškeltas byloje klausimas negali būti išspręstas be teismo patvirtinimo, teismas gali nutarti, kad kiekviena šalis turi padengti savo bylinėjimosi išlaidas; 2) jeigu nustatoma, kad laimėjusi byla šalis iškėlė bylą be jokios atsakovo provokacijos arba kitaip tyčia arba dėl didelio neatsargumo sukėlė nereikalingą bylinėjimąsi, laimėjusi byla šalis privalo atlyginti kitos šalies bylinėjimosi išlaidas arba, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, abi šalys gali būti įpareigos padengti savo išlaidas; 3) jeigu pralaimėjusi byla šalis nežinojo ir negalėjo žinoti apie aplinkybes, kurios lėmė bylos išsprendimą jos nenaudai, teismas gali nuspręsti, kad kiekviena šalis turi padengti savo bylinėjimosi išlaidas; 4) jeigu laimėjusi byla šalis pareiškė ieškinį pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, nors byla galėjo būti išspręsta supaprastinto proceso tvarka, ji gali atgauti tik dalį savo bylinėjimosi išlaidų (International Encyclopedia of Laws..., 1996 cituota Simaitis, 2003a).

Kai kuriose teisės sistemose (labai mažoje jų dalyje) taikoma principui „pralaimėjęs moka“ priešinga bylinėjimosi išlaidų atlyginimo taisyklė – amerikietiškoji taisyklė, pagal kurią įprastu atveju šalys, nepaisant ginčo baigties, lieka prie savo turėtų bylinėjimosi išlaidų, t. y. šio išlaidos nėra perskirstomos.

Kaip matyti iš pavadinimo, ši taisyklė taikoma Jungtinėse Amerikos Valstijose, taip pat Belgijos Karalystėje. Kai kuriose valstybėse ši taisyklė taikoma išskirtinai tam tikroms ginčų kategorijoms, pavyzdžiui, iš vartojimo santykių kylančiuose ginčiuose, taip siekiant apsaugoti silpnesnės šalies interesus (Simaitis, 2007).

Užsienio teisės doktrinoje amerikietiškoji taisyklė grindžiama šiais dviem esminiais argumentais: (i) daugeliu atvejų, bylinėjimosi rezultatai yra tokie nenuspėjami ir nulemti sėkmės, kad abi šalys patiria didelę pralaimėjimo riziką, todėl teisinga, kad kiekviena šalis padengtų savo išlaidas; (ii) taikant amerikietišką taisyklę, kiekviena šalis pati sprendžia, kiek pinigų išleisti bylinėjimuisi (Reimann, 2012). Akcentuotina, jog amerikietiškoji taisyklė net ir Jungtinėse Amerikos Valstijose nėra taikoma visais atvejais: pavyzdžiui, iš ieškovo gali būti išieškomos atsakovo patirtos bylinėjimosi išlaidos, kai ieškovas reiškia ieškinį „bloga valia“, t. y. jo pareikštas ieškinys yra aiškiai nepagrįstas (Vargo, 1993).

Kaip teisingai pažymima užsienio teisės doktrinoje, įprasta dichotomija (teisės sistemų skirstymas į taikančias „pralaimėjęs moka“ principą (angliškąją taisyklę) ir taikančias amerikietiškąją taisyklę) yra beviltiškai supaprastinta, nes tikrovė yra daug sudėtingesnė: nė viena sistema nepadengia laimėtojo kaštų visiškai, ir net Jungtinėse Amerikos Valstijose dalis išlaidų perkeliama pralaimėjusiajam (nors paprastai tik labai maža dalis); reguliavimas daugumoje jurisdikcijų veikia kažkur per vidurį, t. y. dalis (kai kuriais atvejais didžioji dalis, kai kuriais atvejais – mažoji, tačiau iš esmės jokių atveju – visos laimėjusios šalies patirtos bylinėjimosi išlaidos) išlaidų bet kuriuo atveju yra paskirstoma (Reimann, 2012).

Apibendrinant šią magistro darbo dalį konstatuotina, jog didžioji dalis teisės sistemų yra daugiausia paveiktos atlyginimo teorijos ir kaip bendrąją taisyklę taiko „pralaimėjęs moka“ principą. Nurodytą principą taikančiose teisės sistemose taip pat pasitaiko ir tam tikrų priežasties teorijos (pavyzdžiui, Lietuvos teisės sistema) bei teisinės gynybos teorijos taikymo apraiškų.

4. ATSTOVAVIMO IŠLAIDŲ RIBOJIMO INSTITUTAS, JO RAIDA LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE IR TEISINĖ PROBLEMATIKA

Kaip minėta, esminis dėmesys šiame magistro darbe skiriamas su atstovavimo (teisinės pagalbos) išlaidų atlyginimo ribojimais susijusiai problematikai. Atsižvelgus į tai, ketvirtojoje magistro darbo dalyje pirmiausia aptariami atstovavimo išlaidų ribojimai ir jų tikslai, aptariami atstovavimo išlaidų ribojimai įvairiose teisės sistemose, apibūdinami Lietuvos teisės sistemoje taikomi atstovavimo (teisinės pagalbos) išlaidų ribojimai, taip pat analizuojama istorinė atstovavimo išlaidų ribojimų raida Lietuvos teisės sistemoje, aptariant tarpukariu, sovietmečiu ir ankstyvuoju nepriklausomybės laikotarpiu galiojusią tvarką. Taip pat pateikiama šiuo metu galiojančio atstovavimo išlaidų ribojimo teisinio reguliavimo analizė taikytinų principų kontekste.

4.1. Atstovavimo išlaidų ribojimai ir jų tikslai

Šiuolaikinis civilinis procesas neįsivaizduojamas be galimybės samdytis kvalifikuotą atstovą teisinei pagalbai suteikti. Nors priklausomai nuo įvairių aplinkybių (ar teisės sistema paremta kontinentine ar bendrosios teisės tradicija; koks yra atitinkamos valstybės išsivystymas; pasirinktas išlaidų reguliavimas ir pan.) įvairiose jurisdikcijose skiriasi tiek atlygintinų atstovavimo (teisinės pagalbos) išlaidų dydis ir procentinė jų išraiška visų su procesu susijusių išlaidų kontekste, visuotinai pripažįstama, jog būtent ši bylinėjimosi išlaidų rūšis paprastai sudaro didžiausiąją visų bylinėjimosi išlaidų dalį.

Siekdamos užtikrinti teisės į teisminę gynybą prieinamumą, atstovavimo paslaugų kokybiškumą ir prieinamumą, užkardyti galimybes nesąžiningam bylinėjimuisi, užtikrinti civilinio proceso ekonomiškumą ir proceso šalių lygiateisiškumą, valstybės nustato įvairius ribojimus atstovavimo išlaidoms. Jie gali pasireikšti, pavyzdžiui, teisinių paslaugų rinkos (joje taikomų įkainių) reguliavimu (tiek iš esmės visišku reguliavimu, kai nustatomi maksimalūs įkainiai, nuo kurių apskritai negalima nukrypti; tiek tam tikrų įkainių taikymo skatinimu, ribojant viršijančių sumų atlyginimą bylinėjimosi išlaidų institutu); privaloma teisines paslaugas teikiančio asmens naryste tam tikrose organizacijose; procesinio pobūdžio ypatumais ir pan.

Atstovavimo išlaidų ribojimai yra glaudžiai susiję su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta prigimtinė asmens teisė į teisingą teismo procesą, t. y. laikytini šios teisės ribojimu.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija nenustato absoliutaus draudimo taikyti tam tikrus apribojimus teisei į teisminę gynybą, tačiau taikomi apribojimai turi neriboti ar nesumažinti asmeniui paliktos teisės kreiptis į teismą tokiu būdu ar tokiu mastu, kad būtų pažeista pati šios teisės esmė. Be to, apribojimas laikomas nesuderinamu su 6 straipsnio 1 dalimi, jei juo nesiekama teisėto tikslo ir jei nėra pagrįsto proporcingo santykio tarp taikomų priemonių ir siekiamo tikslo (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. vasario 18 d. sprendimas).

Taigi, bet kokios formos atstovavimo išlaidų ribojimas turi turėti pagrįstą tikslą ir asmens teisę į teisminę gynybą apriboti ne daugiau nei tai yra būtina atitinkamam tikslui įgyvendinti.

Dėl finansinio pobūdžio atstovavimo išlaidų ribojimų teisės doktrinoje nurodomi tiek argumentai, pagrindžiantys tokių ribojimų pagrįstumą, tiek jį paneigiantys. Nurodomi šie argumentai prieš finansinio pobūdžio atstovavimo išlaidų ribojimus: (i) galimybė atgauti visas advokato samdymui patirtas išlaidas iš dalies sumažina finansinių nuostolių galimybę; (ii) pralaimėjusi šalis, atsisakydama pripažinti laimėjusios šalies poziciją, sukelia bylinėjimąsi ir tuo pačiu – su juo susijusias išlaidas; (iii) rizika apmokėti kitos šalies bylinėjimosi išlaidas atgraso nuo nepagrįsto bylinėjimosi; (iv) pralaimėjusios šalies pareiga apmokėti bylinėjimosi išlaidas savo esme yra panaši į civilinę atsakomybę, o civilinei atsakomybei būdingas visiško nuostolių atlyginimo principas; (v) patirtų bylinėjimosi išlaidų visiškas atlyginimas gali būti priemone, santykinai sulyginančia proceso šalį, kadangi visiškas nuostolių atlyginimas skatina investuoti į kuo kokybiškesnes atstovavimo išlaidas (Simaitis, 2007).

Visgi, doktrinoje taip pat pažymima, kad visiškas atsisakymas finansiškai riboti atstovavimo išlaidas reikšmingai brangina civilinio procesą, t. y. mažina teisminės gynybos prieinamumą. Taigi, reglamentuojant atstovavimo išlaidų atlyginimą siūloma ieškoti „aukso vidurio“ (Simaitis, 2007).

Atitinkamai, atsižvelgus į aukščiau cituotą Europos Žmogaus Teisių Teismo doktriną, aptariamų ribojimų pagrįstumas turi būti vertinamas pagal tai, kiek jie užtikrina teisminės gynybos prieinamumą (įperkumą) ir ar kiti teisiniai gėriai nėra ribojami neproporcingai per daug.

4.2. Atstovavimo išlaidų ribojimai įvairiose teisės sistemose

Įvairiose teisės sistemose gali pasitaikyti įvairaus pobūdžio atstovavimo išlaidų ribojimų, tačiau daugelyje jų nustatyti būtent finansinio pobūdžio atstovavimo išlaidų ribojimai. Atitinkamai, šiame skyriuje lyginamuoju metodu bus analizuojami būtent finansinio pobūdžio atstovavimo išlaidų ribojimai (normavimai) įvairiose valstybėse.

Įvairiose teisės sistemose normuojama taikant kelis kriterijus: tam tikros patenkintos reikalavimų dalies kriterijų; maksimalaus leistino išlaidų už konkrečią teisinę pagalbą dydžio kriterijų; „išlaidų protingumo“ kriterijų (Simaitis, 2007).

Vokietijos Federacinėje Respublikoje atstovavimo išlaidų atlyginimo dydžius reglamentuoja Advokatų atlyginimo įstatymas (*Rechtsanwaltsvergütungsgesetz*). Pagal minėtą teisės aktą advokatas ir klientas yra laisvi susitarti dėl užmokesčio dydžio, jei šis neviršija nustatyto minimalaus dydžio. Vis dėlto, atlyginama tik įstatymo priede nustatytų dydžių neviršijanti atstovavimo išlaidų dalis (Vokietijos Federacinės Respublikos advokatų atlyginimo įstatymas, 2004).

Graikijos Respublikoje ilgą laiką galiojo panaši sistema: pralaimėjusiai šaliai perkeliama mokesčiai buvo apskaičiuojami pagal grafiką, kuris mokamas remiantis Advokatų kodeksu ir laikas nuo laiko nustatomas poįstatyminiais teisės aktais, tačiau advokatas ir klientas galėjo susitarti dėl kur kas didesnio honoraro už teisinės paslaugas. Iš pralaimėjusiojo priteisiamos advokato išlaidos buvo reikšmingai atitolusios nuo realių laimėjusios šalies kaštų. Vėliau advokatų užmokesčio sistema buvo iš esmės pertvarkyta: pagal naująją sistemą perkeliama advokato užmokestis nebeapsiriboja numatyta suma, todėl dabar gali atspindėti faktinį užmokestį, kurį laimėjusi šalis sumokėjo savo advokatui (Reimann *et al.*, 2012).

Brazilijos Federacinėje Respublikoje advokatai ir klientai gali laisvai susitarti dėl honoraro, kurio dydis labai skiriasi priklausomai nuo vietos, praktikos srities ir kontoros kompetencijos. Leidžiami ir gana dažnai naudojami sėkmės mokesčiai. Kiekvienos Brazilijos valstijos advokatų asociacijos nustato tik žemutines įvairių paslaugų kainas. Visgi net ir už šio ribojimo nesilaikymą nėra jokių tiesioginių pasekmių. Visgi, atlyginamos ne visos atstovavimo išlaidos – kaip ir kitose Lotynų Amerikos šalyse atlygintinoms bylinėjimosi išlaidoms yra nustatyti ribojimai. Tikslią procentinę dalį skiria teisėjas ir ji gali svyruoti nuo 10 iki 20 proc. patenkinto piniginio reikalavimo. Jeigu reikalavimas nėra piniginis, teisėjas šiuos mokesčius nustato savo nuožiūra. Abiem atvejais atsižvelgiama į

advokato profesinio rūpestingumo laipsnį, paslaugų teikimo vietą, bylos pobūdį ir svarbą, advokato atliktą darbą ir laiką, reikalingą tokioms paslaugoms suteikti (Reimann *et al.*, 2012).

Suomijos Respublikoje taikomas „pralaimėjęs moka“ principas, kuris ribojamas akcentuojant „išlaidų protingumo“ kriterijų: pralaimėjusi šalis privalo atlyginti tik pagrįstas išlaidas, patirtas dėl būtinųjų laimėtojo priemonių. Tai reiškia, kad prieš nustatant atsakomybę „laimėtojo“ išlaidos turi išlaikyti dviejų dalių testą. Pirma, išlaidos, kurias prašoma priteisti iš pralaimėjusios šalies, turi būti patirtos dėl priemonių, kurios buvo būtinos bylai laimėti. Antra, kiekvienos tokios priemonės išlaidos gali būti išieškomos tik iki sumos, kuri laikoma pagrįsta (Reimann *et al.*, 2012).

4.3. Atstovavimo išlaidų ribojimo modelis Lietuvos teisės sistemoje

Atstovavimo išlaidos Lietuvos teisės sistemoje ribojamos bent trimis aspektais: finansiniu aspektu – Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymu Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą pagalbą maksimalaus dydžio patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos) nustatant atlygintinus maksimalius išlaidų civilinėse bylose dydžius (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2004); atstovaujančio subjekto aspektu – įtvirtinant, kad patirtos išlaidos teisinėms paslaugoms gali būti atlyginamos tik tais atvejais, kai jos buvo patirtos samdant advokatą ar advokato padėjėją (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002); laiko aspektu – įtvirtinant, kad gali būti atlyginamos tik tos išlaidos, kurias patvirtinantys įrodymai buvo pateikti iki civilinės bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Toliau dėl kiekvieno ribojimo aspekto pasisakoma išsamiau, taip pat išsamiai analizuojamas šių ribojimų pagrindumas taikytinų teisės principų ir ribojimais siekiamų tikslų kontekste.

4.3.1. Finansinio pobūdžio ribojimai

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 98 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad šalies išlaidos, susijusios su advokato ar advokato padėjėjo pagalba, atsižvelgiant į konkrečios bylos sudėtingumą ir advokato ar advokato padėjėjo darbo ir laiko sąnaudas, yra priteisiamos ne didesnės, kaip yra nustatyta teisingumo ministro kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku patvirtintose rekomendacijose dėl užmokesčio dydžio (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Išlaidų už advokatų teises paslaugas normavimas Lietuvoje tam tikra apimtimi prasidėjo dar tarpukariu: 1934 m. Lietuvos Respublikos teisingumo ministras priėmė Advokatams už darbą taksą. Advokatams už darbą taksą nustatė ne didesnę kaip 200 litų atlyginimą tais atvejais, kai reikalavimo dydis neviršija 2 000 litų. Tais atvejais, kai reikalavimo dydis, nustatyta „laiptų“ pavidalo sistema, primenanti šiuo metu Lietuvoje galiojantį teisinį reguliavimą, nustatantį žyminio mokesčio apskaičiavimo tvarką. Tais atvejais, kai reikalavimo suma negalėjo būti apskaičiuota, atlyginimo advokatams dydį (intervale nuo 50 iki 6 000 litų) nustatydavo teismas, remdamasis šiais kriterijais: bylos sudėtingumo, šalių materialinės padėties, advokato sugaišto laiko ir atlikto darbo kiekio. Nurodyti dydžiai kartu apėmė atstovavimą pirmosios instancijos teisme ir apeliacinės instancijos teisme. Jei byla vedama tik pirmosios instancijos teisme – atlyginami buvo du trečdaliai nustatytos sumos, jei tik apeliacinės instancijos teisme – trečdalis. Už bylos vedimą kasacinės instancijos teisme buvo mokamas ketvirtis pirmiau nurodytų dydžių (Advokatams už darbą taksa, 1934).

Visgi, atkreiptinas dėmesys, jog Advokatams už darbą taksa buvo taikoma tik tais atvejais, kai advokatas su klientu nesusitardavo dėl atlyginimo už darbą dydžio. Pagal bendrąją taisyklę advokatas su įgaliotoju (klientu) dėl atlyginimo dydžio susitardavo raštu (Lietuvos Respublikos teismų santvarkos įstatymas, 1933).

Sovietmečio periodu atlyginimo advokatams dydžiai normuoti itin griežtai: buvo draudžiama paskirstyti 5 proc. patenkintų reikalavimų dalį viršijančias teisinės pagalbos išlaidas, taip pat poįstatyminiame teisės akte – taksoje – nustatytus dydžius viršijančias teises išlaidas (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas, 1964).

Atkūrus nepriklausomybę civilinio proceso samprata ir požiūris į šio proceso dalyvius ėmė keistis – ėmė vyrauti privatūs šalių interesai. Priėmus 1992 m. Lietuvos

Respublikos advokatūros įstatymą, o vėliau – ir 1998 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymą, iš esmės pakito advokatūros organizavimo sistema – ji buvo sutvarkyta pagal rinkos ekonomikos standartus, kas lėmė išlaidų advokatų teisei pagalbai ribojimų sušvelninimą (Simaitis, 2007).

Šiuo metu užmokesčio dydžius nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintu Rekomendacijos, pagal kurias atlygintinas dydis skaičiuojamas minimalios mėnesinės algos pagrindu, ją dauginant iš nustatytų koeficientų už konkrečias teisinių paslaugų rūšis (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2004).

Rekomendacijose nustatytų koeficientų dydžių pagrįstumas yra ne teisės klausimas, dėl to išsamiau analizuojamas nebus. Teisinės technikos požiūriu atkreiptinas dėmesys, jog, panašiai kaip ir reglamentuojant maksimalius procesinių dokumentų įteikimo išlaidų dydžius bei kitus normuojamus bylinėjimosi išlaidų dydžius, dydžiai siejami su minimalios mėnesinės algos dydžiu, kuris periodiškai peržiūrimas kiekvienais metais. Tai užtikrina Rekomendacijomis įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumą bei galėjimą prisitaikyti prie su ekonomine padėtimi susijusių svyravimų.

Nors, kaip minėta, Rekomendacijose atlygintinų išlaidų dydžiai reglamentuojami naudojant panašią juridinę techniką kaip aukščiau aptartuose poįstatyminiuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose maksimalius procesinių dokumentų įteikimo išlaidų ir kitų bylinėjimosi išlaidų dydžius, iš esmės skiriasi tiek šių normų pobūdis, tiek reglamentavimo apimtis.

Procesinių dokumentų įteikimo ir kitų bylinėjimosi išlaidų maksimalius dydžius reglamentuojančių poįstatyminių teisės aktų nuostatos yra visiškai imperatyvaus pobūdžio – nuo jų negali nukrypti nei subjektai, teikiantys reglamentuojamas paslaugas, nei teismas, skirstydamas bylinėjimosi išlaidas. Tuo tarpu Rekomendacijose įtvirtintų maksimalių dydžių, esant tam tikroms išimtinėms sąlygoms, teismas, skirstydamas bylinėjimosi išlaidas, gali netaikyti: pagal kasacinio teismo praktiką teismas gali nuo Rekomendacijose įtvirtintų maksimalių dydžių nukrypti išimtiniais atvejais, kai, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes ir vadovaujantis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais, teisinė pagalba teikiama itin sudėtingoje byloje arba byla nagrinėjama ne vienerius metus ar kitais panašiais atvejais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 50 straipsnio 1 dalį advokatui už pagal sutartį teikiamas teisinės paslaugas klientai moka šalių sutartą užmokestį (Lietuvos

Respublikos advokatūros įstatymas, 2004), t. y. specialiajame advokatų teisinę padėtį ir su ja susijusius teisinius klausimus reglamentuojančiame įstatyme *expressis verbis* įtvirtinta advokato ir kliento teisė laisvai susitarti dėl atlyginimo už teisinės paslaugas.

Atitinkamai, į Rekomendacijomis įtvirtinto teisinio reglamentavimo apimtį nepatenka faktinio atlyginimo už teisinės paslaugas dydžio reguliavimas (teisinės paslaugas teikiantys asmenys nuo nustatytų maksimalių dydžių, esant susitarimui su klientu, gali nukrypti), į reglamentavimo apimtį įeina tik maksimalūs atlygintini atstovavimo (teisinės pagalbos) išlaidų dydžiai. Pagal kasacinio teismo praktiką nustatytu reguliavimu šalys skatinamos atsižvelgti į tai, kad teismas negalės bylą laimėjusiai šaliai priteisti daugiau, negu nustatyta Rekomendacijose (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje).

Įstatymų leidėjo pasirinkimas normuoti tik atlygintinų atstovavimo išlaidų dydį leidžia suderinti konstitucinį ūkinės veiklos laisvės principą su teisės į teisminę gynybą užtikrinimu ir šalių lygiateisiškumu. Viena vertus, neribojama advokatų ir advokatų padėjėjų teisė su klientais laisvai susitarti dėl atlyginimo už teikiamas teisinės paslaugas. Kita vertus, tokiu reguliavimu nepaneigiama teisė į teisminę gynybą – procesas netampa pernelyg brangus, t. y. neįperkamas tam tikriems teisės ir teisėtus interesus ginantiems ar nuo nepagrįstų reikalavimų besiginantiems asmenims.

Siekiant užtikrinti nurodytų principų ir kitų teisinių gėrių bei teisės į teisminę gynybą pusiausvyrą, būtinas visų aplinkybių, lėmusių atstovavimo išlaidų atsiradimą, patvirtinančių ar paneigiančių atitinkamo atstovavimo išlaidų kiekio adekvatumą, ištyrimas. Kitaip sakant, atstovavimo išlaidų atlygintinumą reglamentuojančių teisės nuostatų taikymas negali būti mechaninis, kiekvieną kartą turi būti atsižvelgiama į faktinę sprendžiamoje civilinėje byloje susiklosčiusią situaciją ir ją nulėmusias aplinkybes.

To siekiama, be kita ko, Rekomendacijų 2 punkte nustatant šiuos rekomenduojamus kriterijus, pagal kuriuos skaičiuotinas priteistinas (paskirstytinas) teisinės pagalbos išlaidų dydis: (i) bylos sudėtingumą; (ii) teisinių paslaugų kompleksiskumą, specialių žinių reikalingumą; (iii) ankstesnį (pakartotinį) dalyvavimą toje byloje; (iv) būtinybę išvykti į kitą vietovę, negu registruota advokato darbo vieta; (v) turto ar pinigų sumų dydį (priteistinų ar ginčijamų); (vi) teisinių paslaugų teikimo pastovumą ir pobūdį; (vii) sprendžiamų teisinių klausimų naujumą. Nurodytas sąrašas nėra baigtinis, t. y. teismas, nustatinėdamas atlygintinų teisinės pagalbos išlaidų dydį, gali vertinti ir kitas svarbias aplinkybes (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro..., 2004).

Kasacinio teismo praktikoje išaiškinta, kad taikant Rekomendacijų 2 punkte nurodytus kriterijus reikėtų vadovautis jų visuma ir nesant pakankamo pagrindo neišskirti kaip reikšmingų vieno ar keleto iš jų. Reikia įvertinti, kurie kriterijai gali būti pagrindas padidinti, o kurie – sumažinti priteisiamas išlaidas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Taigi, nurodyti kriterijai, esant tam tikroms konkrečioms kiekvienos bylos aplinkybėms, taip pat atsižvelgiant į joje teikiamų teisinių paslaugų apimtį bei pobūdį, gali sudaryti pagrindą priteisti tiek didesnę negu Rekomendacijose nurodytą maksimalų bylinėjimosi išlaidų dydį, tiek mažesnę šių išlaidų dydį, net jeigu jis ir nesiekia maksimalaus Rekomendacijose nurodyto dydžio (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje).

Nors Rekomendacijų 2 punkte nurodyti kriterijai sukuria teismui pakankamai plačią diskreciją vertinti įvairias atstovavimo išlaidų susidarymo aplinkybes, šio magistro darbo autoriaus įsitikinimu, teismų praktikoje formuojama nuostata, kad Rekomendacijose nurodyti priteistinių atstovavimo išlaidų maksimalūs dydžiai gali būti viršijami tik išimtiniais atvejais, taip pat nepakankamas nustatyto reguliavimo tikslo akcentavimas išskiriant kriterijus jo (reglamentavimo tikslo) atžvilgiu, laikytini probleminiais aspektais.

Pasirinktas atstovavimo išlaidų reglamentavimo būdas – neriboti advokato ir kliento teisės susitarti dėl honoraro dydžio, tačiau riboti atitinkamo honoraro atlygintinumą – suponuoja, kad pagrindinis Rekomendacijomis siekiamas tikslas yra ne kontroliuoti advokato (advokato padėjėjo) teikiamų teisinių paslaugų įkainius ar užtikrinti šių paslaugų prieinamumą (rinkos ekonomikos sąlygomis įkainius savaime kontroliuoja ir prieinamumą užtikrina sąžininga konkurencija), o garantuoti realią ir veiksmingą teisę į teisminę gynybą, be to, užtikrinti civilinės bylos šalių lygiateisiškumą. Formalus atsisakymas atlyginti Rekomendacijose nurodytus dydžius viršijančias atstovavimo išlaidas tais atvejais, kai nėra pagrindo užtikrinti teisės į teisminę gynybą realumo ir veiksmingumo, gali būti laikomas neproporcingu siekiamiems tikslams.

Pavyzdžiui, kai vyksta komercinio pobūdžio ginčas, kuriame bylinėjasi panašaus ekonominio lygmens ūkio subjektai, proceso metu patyrę panašios apimties bylinėjimosi išlaidas, formalus Rekomendacijose įtvirtintų atstovavimo išlaidų „lubų“ taikymas niekaip neprisideda prie teisės į teisminę gynybą užtikrinimo.

Atsižvelgus į tai, kas nurodyta aukščiau, vertintina, kad galėtų būti nustatyti papildomi kriterijai, leidžiantys nukrypti nuo Rekomendacijose įtvirtintų maksimalių

atstovavimo išlaidų dydžių tais atvejais, kai aptariamų išlaidų atlyginimo ribojimas reikšmingai neprisideda prie teisės į teisminę gynybą užtikrinimo: pavyzdžiui, išskirtinai komercinis ginčo pobūdis, ūkio subjektų lygiavertiškumas, patirtų bylinėjimosi išlaidų kiekio panašumas ir pan.

Kita vertus, tas pats rezultatas gali būti pasiekiamas ir teismų praktikoje daugiau dėmesio skiriant Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 98 straipsnio 2 dalies nuostatos (tuo pačiu – ir ją įgyvendinančių Rekomendacijų) aiškinimui teleologiniu metodu.

Apibendrinant šį poskyrį pažymėtina, jog Rekomendacijose įtvirtinti ribojimai yra pateisinami teisės į teisminę gynybą užtikrinimo aspektu. Tais atvejais, kai jų taikymas neprisideda prie realaus teisės į teisminę gynybą užtikrinimo, o netaikymas nesukuria šalių nelygiavertiškumo situacijos, Rekomendacijose nurodyti maksimalūs atstovavimo dydžiai turėtų būti netaikomi arba taikomi lanksčiau.

4.3.2. Ribojimai, susiję su atstovaujančio subjekto statusu

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 3 dalį už teikiamas teisinės pagalbos paslaugas gali būti atlyginama tik atstovams advokatams ir advokatų padėjėjams (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Nors Lietuvos teisės sistema numato platų subjektų, galinčių būti atstovais pagal pavedimą, ratą (įgaliotais šalių atstovais pagal pavedimą visose civilinėse bylose gali būti advokatai ir advokatų padėjėjai (turintys ne mažesnę kaip 1 metų patirtį ir vadovaujančio advokato rašytinį leidimą atstovauti konkrečioje byloje); taip pat, esant tam tikroms sąlygoms, kiti asmenys (vienas iš bendrininkų, aukštąjį teisinį išsilavinimą turintys asmenys, kai atstovaujama artimiesiems giminaičiams ar sutuoktiniui (sugyventiniui), profesinės sąjungos darbo santykių bylose, asociacijos, kai atstovavimo teisme tikslą nustato jų steigimo dokumentai, antstolių padėjėjai bylose dėl antstolio vykdymų funkcijų, aukštąjį išsilavinimą turintys juridinių asmenų darbuotojai, valstybės institucijos ar įstaigos valstybės tarnautojai, turintys teisinį išsilavinimą ir t. t.; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002), galimybė išsiieškoti tik advokato ir advokato padėjėjo suteiktai teisinei pagalbai patirtas išlaidas, netiesiogiai apriboja šalies teisę pasirinkti norimą atstovavimo būdą. Atitinkamai, toliau vertintinas šio apribojimo pagrįstumas.

Pasisakant dėl aptariamo ribojimo aukščiau apibūdinto principo aspektu, pirmiausia pažymėtina, jog advokatas (taip pat ir advokato padėjėjas) yra specifinis subjektas, kuriam keliama tam tikro pobūdžio specialieji reikalavimai, be kita ko, būtinybė būti Lietuvos advokatūros nariu. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas apribojimas yra susijęs būtent su specifiniu advokato statusu ir jo kylančiais apribojimais, nustatytais materialiosios teisės normomis.

Pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 7 straipsnį asmuo gali būti pripažintas advokatu, jeigu jis: 1) yra Lietuvos Respublikos arba Europos Sąjungos valstybės narės pilietis; 2) turi aukštojo mokslo kvalifikaciją, įgytą baigus universitetines teisės studijų krypties pirmosios ir antrosios studijų pakopų ar vientisąsias studijas, arba jai lygiavertę aukštojo mokslo kvalifikaciją; 3) turi ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą arba atliko ne trumpesnę kaip dvejų metų advokato padėjėjo praktiką. Teisiniu darbu laikomas darbas, nurodytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintame teisinių pareigybių sąraše. Teisinio darbo stažas skaičiuojamas nuo to laiko, kai asmuo įgijo teisės bakalauro arba teisės magistro, arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį universitetinį teisinį išsilavinimą) ir pradėjo dirbti teisinį darbą; 4) yra nepriekaištingos reputacijos; 5) moka valstybinę kalbą; 6) išlaikė advokatų kvalifikacinį egzaminą, o asmuo, kuris turi nepertraukiamą ne mažesnę kaip penkerių metų advokato veiklos stažą ir dėl kurio pripažinimo advokatu sprendimas buvo panaikintas Lietuvos Respublikos advokatūros įstatyme numatytais pagrindais, taip pat kuris turi nepertraukiamą ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą, nepertraukiamą ne mažesnę kaip septynerių metų prokuroro darbo stažą, socialinių mokslų srities teisės krypties mokslo daktaro laipsnį, išskyrus asmenis, padariusius nusikaltimus ar tyčinius baudžiamuosius nusižengimus, – jeigu išlaikė advokatų veiklos organizavimo egzaminą (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004).

Taigi, advokatui iš esmės keliama dviejų rūšių reikalavimai: kvalifikacinio pobūdžio (išsilavinimo ir darbinės patirties) ir reputacinio pobūdžio. Teisės doktrinoje nurodoma, kad bene svarbiausia priežastis, dėl kurios valstybė kontroliuoja advokato profesiją, yra ta, kad advokato veikla yra tiesiogiai susijusi su teisingumo įgyvendinimu ir teisinės tvarkos valstybėje palaikymu – taigi su viešu ir visai visuomenei svarbiu interesu. Advokatai dalyvauja vykdant teisingumą, atstovaudami savo klientams civilinėse ir administracinėse bylose bei gindami juos baudžiamosiose bylose (Lastauskienė, 2013).

Atsižvelgiant į aukščiau nurodytas doktrines įžvalgas, laikytina, kad pačiam advokato teisiniam statusui taikomi apribojimai suponuoja ir būtinybę privilegijuoti

advokato atstovavimą civiliniame procese kitų asmenų atžvilgiu: viena vertus, tokiu teisiniu reguliavimu siekiama užtikrinti valstybės tikslų teisingumo srityje įgyvendinimą, t. y. užtikrinama teisingumo vykdymo sistemos kokybė, kita vertus, kitų asmenų, neprivalančių atitikti Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 7 straipsnyje numatytus kvalifikacinius ir reputacinius reikalavimus, suteiktų teisinių paslaugų atlyginimas pažeistų konstitucinę teisę į sąžiningą konkurenciją.

4.3.3. Ribojimas pateikti bylinėjimosi išlaidas pagrindžiančius įrodymus pasibaigus civilinės bylos nagrinėjimo iš esmės stadijai

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse taip pat nustatytas ribojimas atlyginti atstovavimo išlaidas, kai jas patvirtinantys įrodymai nepateikiami iki civilinės bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Nurodytas apribojimas pirmą kartą įtvirtintas šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse. Pavyzdžiui, tarpukariu nebuvo ribojimo išieškoti net ir išieškoti patirtas bylinėjimosi išlaidas reiškiant atskirą ieškinį; kai kuriais atvejais bylinėjimosi išlaidų atlyginimas pagal tuomečio kasacinės instancijos teismo – Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo – praktiką apskritai buvo įmanomas tik reiškiant atskirą ieškinį (Vyriausiojo tribunolo visuotinių susirinkimų..., 1937).

Šis apribojimas sietinas su Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtintais rungtis ir šalių procesinio lygiateisiškumo principais (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Nustatytu ribojimu, be kita ko, siekiama užtikrinti, kad abi šalys galėtų pateikti argumentus dėl kitos šalies patirtų atstovavimo išlaidų pagrįstumo. Kitaip sakant, aptariamam reguliavimu siekiama, kad tuo atveju, jei šalis laiko, kad priešinga šalis kelia nepagrįstą reikalavimą dėl atstovavimo išlaidų dydžio (pavyzdžiui, jos akivaizdžiai per didelės atsižvelgiant į civilinės bylos sudėtingumą bei kitus Rekomendacijose įtvirtintus reikalavimus), ji turėtų galimybę į tokį reikalavimą atsikirsti, o teismas, priimdamas procesinį sprendimą, abiejų šalių argumentus galėtų įvertinti.

Visgi, toks apribojimas kritiškai vertintinas socialiniu aspektu: pavyzdžiui, tam tikrais atvejais asmuo gali būti nepajėgus apmokėti viso sutarto užmokesčio advokatui iš karto, todėl tarp kliento ir advokato gali būti susitarimas dėl advokato atlyginimo apmokėjimo dalimis. Tokio susitarimo tarp advokato ir kliento imperatyvios įstatymų normos neriboja.

Nurodyta problematika (būsimų bylinėjimosi išlaidų priteisimas, kai tarp kliento ir advokato yra susitarta dėl advokato honoraro apmokėjimo dalimis) pareiškėjos Audronės Filimavičienės peticijoje Europos Žmogaus Teisių Teismui grindžiamas tariamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas. Europos Žmogaus Teisių Teismas aptariamoje byloje sprendimo dar nėra priėmęs (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2021).

Iš esmės šiuo atveju sprendžiama civilinio proceso principų (rungimosi ir procesinio lygiateisiškumo), kurių pagrindu buvo įtvirtinta aptariama teisės norma, ir prigimtinio teisės į teisminę gynybą principo kolizija. Teisės doktrinoje akcentuojama, kad kai skirtingi principai reikalauja skirtingų sprendimų, nėra netaikytino principo – sprendžiant dėl šių teisės elementų susikirtimo, būtina atsižvelgti į kiekvieno iš jų svarbą ir rasti juos derinantį sprendimą, kuris nepaneigtų nė vieno iš principų (Lastauskienė, 2024).

Pažymėtina, jog teisės į teisminę gynybą principas yra fundamentalus, t. y. jis taikomas visai teisės sistemai, yra įtvirtintas tiek aukščiausio lygmens nacionalinės teisės normomis (Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas), tiek tarptautinės teisės normomis (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Atsižvelgus į tai, viena vertus, laikytina, kad procesinio pobūdžio teisės norma šis esminis teisės principas neturėtų būti paneigiamas, kita vertus, jis turi būti derinamas ir su jo numatymą lėmusiais civilinio proceso principais, t. y. jų nepaneigti.

Nurodytą „galvosūkį“ dėl po civilinės bylos nagrinėjimo iš esmės pateiktų atstovavimo išlaidų atlygintinumo ribojimo teisės į teisminę gynybą aspektu sprendė ir kasacinis teismas, kuris vienoje savo priimtų nutarčių nurodė, kad aptariamas teisinis reguliavimas negali būti aiškinamas ir taikomas taip, kad būtų paneigta asmens, kurio naudai priimtas sprendimas, teisė gauti jo patirtų bylinėjimosi išlaidų, be kita ko, išlaidų advokato pagalbai, atlyginimą. Priešingu atveju būtų pažeisti bendrieji teisingumo ir protingumo principai bei civilinio proceso tikslas ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus. Dėl to Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 98 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad advokato ar advokato padėjėjo pagalbos išlaidos negali būti priteisiamos, jeigu prašymas jas priteisti ir išlaidų dydį patvirtinantys įrodymai nepateikti iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, gali būti netaikomos, nustačius reikšmingas aplinkybes, įrodančias, kad asmuo neturėjo galimybės pateikti prašymo dėl atstovavimo išlaidų ir jų dydį pagrindžiančių įrodymų iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje).

Šio magistro darbo autoriaus įsitikinimu, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas cituotoje nutartyje suformuota Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 98 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto ribojimo aiškinimo taisykle tinkamai suderino šį ribojimą pagrindžiančius civilinio proceso su fundamentaliu teisės į teisminę gynybą principu.

IŠVADOS

1. Šalia bylinėjimosi išlaidoms Lietuvos teisės doktrinoje tradiciškai priskiriamų bendrųjų ir rūšinių požymių (išreiškiamos pinigais; šias išlaidas sumoka asmenys, materialiai teisiškai suinteresuoti bylos baigtimi; bylinėjimosi išlaidomis padengiamos procesinių veiksmų atlikimo išlaidos; bylinėjimosi išlaidos tiesiogiai susijusios su nagrinėjama byla; į bylinėjimosi išlaidas įeina ir valstybės išlaidos, kuriomis padengiamos kai kurios teismo nagrinėjimo išlaidos, nes valstybė tam tikrais atvejais prisiima šias išlaidas apmokėti) bylinėjimosi išlaidų pilnavertiškai apibūdinimui taip pat išskirtini dar du bendrieji požymiai – paskirstytinumas (atlygintinumas) ir įtvirtinimas procesiniame įstatyme požymiai.
2. Bylinėjimosi išlaidomis laikytini procesinio įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis atlygintini (paskirstytini) civilinėje byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo (valstybės) faktiniai ar realūs būsimi turtiniai praradimai, susiję su atitinkamos civilinės bylos nagrinėjimu.
3. Abejoms bylinėjimosi išlaidų kategorijoms (žyminiam mokesčiui ir išlaidos, susijusioms su bylos nagrinėjimu) būdingos šios pagrindinės jų atliekamos funkcijos: kompensavimo, prevencijos, procesinio šalių elgesio kontrolės, baudžiamoji.
4. Pirminė žyminio mokesčio funkcija (tikslas) – bylinėjimosi proceso finansavimas, t. y. valstybės išlaidų, susijusių su civilinių bylų nagrinėjimu teisme, kompensavimas. Šiuolaikiniame civiliniame procese žyminis mokestis atlieka ir kitas funkcijas (nustatomas ir kitais tikslais): prevencinę, sutaikinimo, civilinio proceso operatyvumo skatinimo.
5. Teisės doktrina išskiria keturias bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijas, susiformavusias skirtingais laikotarpiais: nubaudimo teoriją, atlyginimo teoriją, priežasties teoriją ir teisinės gynybos teoriją. Lietuvoje, kaip daugelyje valstybių, nustatytas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo reguliavimas paremtas daugiausia atlyginimo teorija, taip pat galima pastebėti priežasties teorijos apraiškų.
6. Atlyginimo teorija yra paremta pasaulyje labiausiai paplitęs bylinėjimosi išlaidų atlyginimo „pralaimėjęs moka“ (taikomas Lietuvoje). Vis dėlto, visose sistemose

šis principas nėra absoliutus – numatytos tam tikros jo išimtys. Amerikietiškosios taisyklės taikymas ją naudojančiose teisės sistemose taip pat nėra absoliutus.

7. Pagrindiniai finansinio pobūdžio atstovavimo išlaidų ribojimo tikslai – užtikrinti teisės į teisminės gynybos prieinamumą ir naudojimosi teismais įperkamumą. Šių ribojimų pagrįstumas turi būti vertinamas pagal tai, kiek jie užtikrina teisminės gynybos prieinamumą (įperkamumą) ir ar kiti teisiniai gėriai jais nėra ribojami neproporcingai per daug.
8. Atstovavimo išlaidų atlyginimas Lietuvos teisės sistemoje ribojamos bent trimis aspektais: finansiniu (numatant maksimalius galimus paskirstyti atstovavimo išlaidų dydžius), atstovaujančio subjekto (numatant, kad patirtos išlaidos teisinėms paslaugoms gali būti atlyginamos tik tais atvejais, kai jos buvo suteiktos advokato ar advokato padėjėjo), ir laiko (leidžiant paskirstyti tik tas išlaidas, kurias patvirtinantys įrodymai buvo pateikti iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos).
9. Lietuvoje taikomi finansinio pobūdžio ribojimai yra pateisinami teisės į teisminę gynybą užtikrinimo aspektu, tačiau tais atvejais, kai jų taikymas neprisideda prie realaus teisės į teisminę gynybą užtikrinimo, o netaikymas nesukuria šalių nelygiavertiškumo situacijos, šie ribojimai neturėtų būti taikomi arba turėtų būti taikomi lanksčiau.
10. Draudimas atlyginti išlaidas už teisinės paslaugas, suteiktas ne advokato ar advokato padėjėjo, yra pagrįstas, kadangi tokiu būdu įgyvendinami valstybės tikslai teisingumo srityje (užtikrinama teisingumo vykdymo sistemos kokybė). Šis ribojimas taip pat pagrįstas specifiniu advokato statusu ir šiam statusui įgyti taikomais kvalifikaciniais ir reputaciniais reikalavimais.
11. Ribojimas atlyginti atstovavimo išlaidas, kurias patvirtinantys įrodymai nepateikiami iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos laikytinas problematišku tais atvejais, kai bylos šalis dėl objektyvių priežasčių negali jų pateikti teismui laiku. Visgi, šią problemą yra išsprendusi Lietuvos teismų praktika, kurioje aptariamas ribojimas aiškinamas, atsižvelgiant į fundamentalų teisės į teisminę gynybą principą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI

Tarptautiniai teisės norminiai aktai

1. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Žin., 1995, Nr. 40-987).

Nacionaliniai teisės norminiai aktai

2. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas (Vyriausybės žinios, 1964, Nr. 19-138).
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 74-2262; 200).
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 36-1340).
5. Lietuvos Respublikos teismų santvarkos įstatymas (Vyriausybės žinios, 1933, Nr. 419). Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000143886-1933-Nr.419> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
6. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (Žin., 1998, Nr. 64-1840).
7. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (Žin., 2004, Nr. 50-1632).
8. Advokatams už darbą taksa (Vyriausybės žinios, 1934, Nr. 446). Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000143886-1934-Nr.446> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos finansų ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymas Nr. 343/388 „Dėl išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu civilinėje byloje, dydžių ir jų apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2002, Nr. 117-5272; 2011, Nr. 131-6257).
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymas Nr. 344 „Dėl išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2002, Nr. 117-5274; 2003, 2011, Nr. 120-5662).

11. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymas Nr. 1R85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą pagalbą maksimalaus dydžio patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 54-1845; TAR, 2015-03-19, Nr. 2015-03968).

Užsienio valstybių teisės norminiai aktai

12. Civilprocesa likums (1994). Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
13. Act on the Remuneration of Lawyers (2004). Federal Law Gazette I, p. 718. Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_rvg/englisch_rvg.html [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].

SPECIALIOJI LITERATŪRA

14. Andriulis, V. et al. (2002). Lietuvos teisės istorija. *Vilnius: Justitia*.
15. Black, H. C. (1991). Law Dictionary. *New York: Springer*.
16. Doržinkevič, A. and Kirkutis, M. (2024). Žyminio mokesčio lengvatų ir indeksavimo poveikis teisei kreiptis į teismą. *Jurisprudencija*, 31(1), pp. 160-180. <https://doi:10.13165/JUR-24-31-1-08>.
17. Hodges, C., Vogenauer, S., Tulibacka, M. (2009). Costs and Funding of Civil Litigation: A Comparative Study. COSTS AND FUNDING OF CIVIL LITIGATION. Oxford Legal Studies Research Paper No. 55-2009. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=1511714> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
18. Grigienė, J. and Čerka, P. (2012). Advokato atlyginimo, priklausančio nuo bylos baigties, reglamentavimas bei problemos Lietuvoje. *Teisės apžvalga*, 2(9), pp. 5-16. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/aaac433f-f49b-422d-975d-bf0257659244/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
19. Gumbis, J. and Kūris, E. (2011). Advokatai. Iš: Kūris, E. (sud.) (2011). Lietuvos teisinės institucijos. *Vilnius: Registrų centras*, pp. 575–618.

20. International Encyclopedia of Laws. Civil procedure. Sweden. *The Hague-London-Boston: Kluwer Law International*, 1996. Iš: Simaitis, R. (2003a). Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas įsigaliojus naujiesiems Civiliniam ir Civilinio proceso kodeksams. *Teisė*, 47, pp. 147-163.
21. International Encyclopedia of Laws. Civil procedure. Austria. *The Hague-London-Boston: Kluwer Law International*, 1997. Iš: Simaitis, R. (2003a). Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas įsigaliojus naujiesiems Civiliniam ir Civilinio proceso kodeksams. *Teisė*, 47, pp. 147-163.
22. Jankutė, R. (2013). Visiško nuostolių atlyginimo principo, kilus deliktinei atsakomybei, taikymo išimtys – subjektyvios prigimties faktoriai. *Socialinių mokslų studijos*, 5 (1), pp. 291-310. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1367189156410/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
23. Lastauskienė, G. (2015). Advokato profesija: prieštaringas jos pobūdis ir kontrolė. *Jurisprudencija*, 20 (4). <https://doi.org/10.13165/JUR-13-20-4-11>.
24. Lastauskienė, G. (2024). Teisės principai Lietuvos teisės sistemoje: lemia ar nukreipia? *Vilnius: University Open Series*, pp. 337–351. <https://doi:10.15388/KJL.2023.10>.
25. Laužikas, E. et al. (2003). Civilinio proceso teisė: vadovėlis. T.1. *Vilnius: Justitia*.
26. Mikelėnas, V. et al. (2020). Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis. 1 knyga. *Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla*.
27. Nekrošius, V. (2002). Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai. *Teisė*, 44, pp. 102-112. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367185664055/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
28. Norkūnas, A. and Selelionytė-Drukteinienė, S. (2008). Civilinės atsakomybės praktikumas: mokomasis leidinys. *Vilnius: Mykolo Romerio universitetas*. Iš: Jankutė, R. (2013). Visiško nuostolių atlyginimo principo, kilus deliktinei atsakomybei, taikymo išimtys – subjektyvios prigimties faktoriai. *Socialinių mokslų studijos*, 5 (1), pp. 291-310.

29. Reimann, M. et al. (2012). Cost and Fee Allocation in Civil Procedure: A Comparative Study. *New York: Springer*. <https://doi:10.1007/978-94-007-2263-7>.
30. Simaitis, R. (2002). Naujasis civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai. *Teisė*, 44, pp. 102-112. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367185664055/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
31. Simaitis, R. (2003a). Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas įsigaliojus naujesiems Civiliniam ir Civilinio proceso kodeksams. *Teisė*, 47, pp. 147-163. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367189417789/J.04~2003~1367189417789.pdf> [tikrinta 2025 m. balandžio 7 d.].
32. Simaitis, R. (2003b). Bylinėjimosi išlaidų paskirstymas apeliacijos, kasacijos ir proceso atnaujinimo stadijose ir kai taisyklė „pralaimėjęs moka“ netinka. *Teisė*, 49, pp. 95-111. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367189704519/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
33. Simaitis, R. (2004). Bylinėjimosi išlaidos: Civilinio proceso kodekso spragu pildymo problematika. *Teisė*, 51 pp. 119-127. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367189902065/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
34. Simaitis, R. (2007). Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese: monografija. *Vilnius: Justitia*.
35. Valančius, V. et al. (2004). Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. T. 1. *Vilnius: Justitia*.
36. Vargo, J. F. (1993). THE AMERICAN RULE ON ATTORNEY FEE ALLOCATION: THE INJURED PERSON'S ACCESS TO JUSTICE. *American University Law Review* 42, 4, pp. 1567-1636. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1586&context=aulr> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].

TEISMŲ PRAKTIKA

Tarptautinių teismų praktika

37. *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 73579/17, Nr. 14620/18 [2020-02-18] ECLI:CE:ECHR:2020:0218 JUD007357917.
38. *Girdauskienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 54171/2021 [2024-11-12] ECLI:CE:ECHR:2024:1112 JUD005417121.

Lietuvos teismų praktika

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2009.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-135/2009.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-444/2014.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-212-219/2015.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-339-916/2015.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-537-690/2015.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-647-248/2015.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-106-248/2016.

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-174-701/2016.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-330-248/2020,
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-145-403/2021.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-378/2022.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-172-313/2022.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-260-1075/2022.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 4 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-30-969/2023.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-253-381/2023.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-61-823/2024.
59. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 11 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1847-340/2022.

KITI ŠALTINIAI

60. Gailiūtė, J. (2016). Ar patirtų išlaidų nepriteisimas bylą laimėjusiai šaliai, kai procesinius dokumentus parengia ne advokatas ar advokato padėjėjas, nepagrįstai riboja asmens galimybę pasirinkti paslaugų teikėją bei galimybę atgauti patirtas išlaidas teisminiame procese: magistro baigiamasis darbas. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/41c04aa4-3547-4a9f-a8fe-c70c3516174e/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].

61. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2024). Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese: teismų praktikos apžvalga. Prieiga per internetą: <https://www.lat.lt/data/public/uploads/2024/05/2023-11-29-bylinejimosi-islaidos-civiliniame-procese.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
62. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (2021). Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjamos bylos santrauka. Prieiga per internetą: https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/luI_uy2NNDU.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
63. Murauskas, D. (2023a). Neįperkamas teisingumas: nuo teisės į teismą iki išlaidų atlyginimo. Prieiga per internetą: <https://iq.lt/advokatas/neiperkamas-teisingumas-nuo-teises-i-teisma-iki-islaidu-atlyginimo/320047> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
64. Murauskas, D. (2023b). Bylinėjimosi išlaidos EŽTT bylose prieš Lietuvą – kyla vis naujų klausimų. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/06/16/d-murauskas-bylinejimosi-islaidos-eztt-bylose-pries-lietuva-kyla-vis-nauju-klausimu/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
65. Nacionalinė teismų administracija (2025). Lietuvos teismai: veiklos rezultatai 2024. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/teismu-veiklos-2024-m.-ataskaita.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
66. Ramaškaitė, A. (2014). Bylinėjimosi išlaidų paskirstymo ir atlyginimo taisyklės: magistro darbas. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/bitstreams/befa1df2-81a0-4e48-922b-909abe8fc93b/download> [žiūrėta 2025 m. balandžio 7 d.].
67. Vyriausiojo tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai, baudžiamųjų ir civilinių kasacinių bylų sprendimai: žurnalo „Teisė“ priedas. 1937, XVIII.

SANTRAUKA

Bylinėjimosi išlaidų ribojimo civiliniame procese problematika

Ainius Pikūnas

Šiame magistro darbe nagrinėjama bylinėjimosi išlaidų ribojimo civiliniame procese problematika. Darbe aptariamos bylinėjimosi išlaidų rūšys, jų paskirstymo tikslai ir funkcijos, taip pat analizuojami atstovavimo išlaidų ribojimai Lietuvos teisės sistemoje ir jų pagrindimas.

Pirmojoje magistro darbo dalyje analizuojama bylinėjimosi išlaidų samprata – išskiriami bendrieji ir rūšiniai bylinėjimosi išlaidų požymiai, jų pagrindu suformuluojama bylinėjimosi išlaidų definicija.

Antroji magistro darbo dalis skirta bylinėjimosi išlaidų kategorijoms – žyminiam mokesčiui ir išlaidos, susijusioms su bylos nagrinėjimu. Išskiriami bendrieji (abejoms kategorijoms būdingi) bylinėjimosi išlaidų tikslai, funkcijos, taip pat nagrinėjama žyminio mokesčio raida, jo atsiradimo metu buvę ir vėliau susiformavę jo tikslai (funkcijos).

Trečioji magistro darbo dalis apibūdina teisės doktrinoje išskiriamas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijas, atliekama Lietuvos teisės sistemoje įtvirtintų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo normų analizė bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijų aspektu. Pateikiami bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teorijų apraiškų, pasitaikančių įvairiose teisės sistemose, pavyzdžiai.

Paskutinėje darbo dalyje apibūdinami atstovavimo išlaidų ribojimai ir jų tikslai, tarpusavyje lyginami įvairiose teisės sistemose sutinkami finansinio pobūdžio bylinėjimosi išlaidų ribojimai. Galiausiai apibūdinamas Lietuvoje taikomas atstovavimo išlaidų ribojimo modelis, išskiriant tris jo aspektus – finansinio pobūdžio ribojimus, su atstovaujančio subjekto statusu susijusius ribojimus ir su bylos nagrinėjimo etapu susijusius ribojimus.

SUMMARY

Problematics of Limiting Litigation Costs in Civil Procedure

Ainius Pikūnas

This Master's thesis deals with the issue of limitation of costs in civil proceedings. It discusses the types of litigation costs, the purposes and functions of their allocation, as well as analyses the limitations of representation costs in the Lithuanian legal system and their reasonableness.

The first part of the Master's thesis analyses the concept of litigation costs, distinguishing general and types of litigation costs, and formulating a definition of litigation costs on their basis.

The second part of the Master's thesis is devoted to the categories of litigation costs, i.e. stamp duty and costs related to the proceedings of the case. It distinguishes between the general purposes and functions of litigation costs (which are common to both categories) and examines the evolution of stamp duty, its origins and its subsequent objectives/function.

The third part of the Master's thesis describes the theories of litigation costs in the legal doctrine and analyses the norms of litigation costs in the Lithuanian legal system in the light of the theories of litigation costs. Examples of manifestations of theories of the award of costs occurring in different legal systems are given.

The last part of the paper describes the limits and objectives of the limitation of representation costs and compares the limits on the financial nature of litigation costs found in different legal systems. Finally, it describes the model of limitation of representation costs in Lithuania, distinguishing three aspects of the model: limitations of a financial nature, limitations related to the status of the principal and limitations related to the stage of the proceedings.